

BOSNA HERSEK'TE YABANCI SAVAŞÇILAR VE RADİKALLEŞME EKSENİNDE GÜVENLİK TARTIŞMALARI¹

İbrahim Fevzi GÜVEN²

Öz

Tarih boyunca farklı örneklerine rastlanan yabancı savaşçı olgusu, 1980'lerde Afganistan Savaşıyla birlikte “küresel cihat” bağlamında yeni bir boyut kazanmıştır. Afganistan Savaşının ardından yeni ‘cihat sahaları’ arayan yabancı savaşçılar, 1992-1995 yılları arasında Bosna Savaşına katılmışlardır. Savaş döneminde Bosna Hersek'e gelen yabancı savaşçıların bir kısmının savaş sonrası dönemde ülkede kalmaya devam etmesi güvenlik kaygılarına neden olmuştur. Bu bağlamda, yabancı savaşçıların Boşnak Müslümanlar arasında radikal fikirler yaymasından ve ülkenin “Afganistanlaşmasından” duyulan endişeler dile getirilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Bosna Hersek'teki yabancı savaşçı olgusu ile ilgili ortaya konulan güvenlik kaygılarının Boşnakların dini kimliği çerçevesinde analiz edilmesidir. Araştırmada tarihsel olayların anlatımı üzerine kurulu betimsel bir yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın verileri nitel araştırma teknikleri kullanılarak elde edilmiş, veri toplama aşamasında konu ile ilgili literatürde yer alan kitaplar, makaleler, raporlar ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, Bosna Hersek 'te yabancı savaşçılarla ilgili ortaya konulan güvenlik kaygıları kimlik bağlamında analiz edildiğinde, Boşnak toplumunun kimliğinin yabancı savaşçıların ülkede güvenlik tehdidi ortaya çıkaracak boyutta etkinlik kurmalarına izin vermeyeceği sonucuna varılmıştır. Boşnak Müslümanların Osmanlı döneminden miras kalan Hanefi-Maturidi anlayışa dayalı dini kimliği, ülkede bulunan yabancı savaşçıların sahip olduğu kimlik özelliklerinden oldukça farklıdır. Bu nedenle yabancı savaşçıların kimliğinin Bosna Hersek'te kabul görmesi ve topluma nüfuz etmesi olası gözükmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Yabancı Savaşçılar, Güvenlik, Kimlik.

SECURITY DEBATES ON FOREIGN FIGHTERS AND RADICALIZATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

The phenomenon of foreign fighters, which has different examples throughout history, gained a new dimension in the context of “global jihad” with the Afghanistan War in the 1980s. After the Afghanistan War, foreign fighters, who were looking for new “jihad fields”, participated in the Bosnian War between 1992-1995. The fact that some of the foreign fighters who came to Bosnia and Herzegovina during the war period continued to stay in the country in the post-war period caused security concerns. In this context, concerns were expressed about the spread of radical ideas among Bosniak Muslims and the “Afghanisation” of the country. The main purpose of this study is to analyze the security concerns about the foreign fighter phenomenon in Bosnia and Herzegovina within the framework of the religious identity of Bosniaks. In the research, a descriptive method based on the narration of historical events was used. The data of the research was obtained by using qualitative research techniques, and books, articles, reports, and internet sources in the literature on the subject were utilized in the data collection phase. Considering the findings, when the security concerns about foreign fighters in Bosnia and Herzegovina were analyzed in the context of identity, it was concluded that the identity of the Bosniak society would not allow foreign fighters to establish activities that would pose a security threat in the country. The religious identity of Bosniak Muslims based on the Hanafi-Maturidi understanding inherited from the Ottoman period is quite different from the identity characteristics of foreign fighters in the country. Therefore, it seems unlikely that the identity of foreign fighters will be accepted in Bosnia and Herzegovina and penetrate the society

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Foreign Fighters, Security, Identity.

¹ Bu makale, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamlanan “Sosyal İnşacılık Bağlamında Bosna Hersek'te Yabancı Savaşçılar ve Güvenlik Tartışmaları” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ibrahimguven@karabuk.edu.tr, ORCID:0000-0001-8616-947X.

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Güven, İ. F. (2025). Bosna Hersek'te yabancı savaşçılar ve radikalleşme ekseninde güvenlik tartışmaları. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 111-132.

DOI: 10.63233/kbuiibfdergisi.1698134

GİRİŞ

Aradan yaklaşık 30 yıla yakın zaman geçmesine rağmen Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaşın etkileri günümüzde devam etmektedir. Savaş döneminde Bosna Hersek'e gelen yabancı savaşçılar hakkında ortaya konulan güvenlik tartışmaları bu bağlamda değerlendirilebilir. Arap Baharı sonrasında DAEŞ gibi terör örgütlerinin etkinliğini artırdığı bir dönemde Bosna Hersek'ten Suriye ve Irak'taki çatışmalara giden yabancı savaşçıların bulunması Bosna Hersek'teki yabancı savaşçılarla ilgili güvenlik tartışmalarını tekrar gündeme getirmiştir.

Bosna Hersek'e savaş döneminde gelen yabancı savaşçıların bir kısmı savaş sonrasında ülkede kalmaya devam etmiş, bu durum bazı kesimlerde Bosna Hersek'in 'Afganistanlaşacağı', bir başka deyişle yabancı savaşçıların ülkeyi radikalleştireceği ve 'küresel cihadın'³ bir üssü haline getireceği yönünde güvenlik endişelerine neden olmuştur. Bosna Hersek'in Suriye ve Irak'taki çatışma bölgelerine yabancı savaşçı gönderen bir ülke haline gelmesiyle Bosna Hersek'te yabancı savaşçılarla ilgili güvenlik tartışmalarına yeni bir boyut eklenmiştir. Böylece ülkede yabancı savaşçılar ile ilgili güvenlik kaygıları, Suriye ve Irak'a giden ve DAEŞ gibi terör örgütlerine katılan yabancı savaşçıların ülkeye dönmeleri durumunda oluşturacakları terör tehlikesi üzerinden yeniden tartışmaya açılmıştır.

Bosna Hersek'te Boşnaklara yönelik soykırım, etnik temizlik, tecavüz, işkence, zorla yerinden etme, toplama kamplarına hapsedilme gibi insanlık dışı uygulamalar karşısında uluslararası toplumun duruma müdahale etmekte isteksiz/yetersiz kalması, krizin uzun süre çözümsüz kalmasına neden olmuştur. Uluslararası toplumun bu çözümsüzlük ortamını sonlandıracak adımları atmakta gecikmesi üzerine, tüm dünyanın gözleri önünde Sırp ve yer yer Hırvatlar tarafından etnik temizliğe tabi tutulan ve kendini savunabilecek gücü bulunmayan Boşnak halkına dünyanın dört bir yanından, özellikle Müslüman dünyasından yardımların sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu yardımlar finansal desteği ve gıda, giyim vb. temel ihtiyaçları kapsadığı gibi, silah ve askeri yardımı da içermiştir. Bunun yanında, 1980'lerde Afganistan Savaşı ile yeni bir boyut kazanan yabancı savaşçı fenomeni Bosna Hersek savaşında da görülmüş, Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı verilen mücadelenin sona ermesinin ardından Bosna Hersek, bölgedeki yabancı savaşçıların yeni adreslerinden olmuştur.

Literatürde 'İslami terörizm', 'radikal İslam' gibi kavramların objektif değerlendirmelerden uzak, çoğu zaman önyargılı şekilde kullanıldığı ve yanıltıcı genellemelere gidilerek tüm Selefilerin, Vehhabilerin ve hatta tüm İslam aleminin terörizm ve şiddet ile bir arada anılmasına neden olacak görüşlerin ve analizlerin ortaya konulduğu günümüzde, yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların uluslararası ilişkiler perspektifinden incelenmesi önem taşımaktadır. Balkanlar ve Bosna Hersek özelinde bakıldığında, bölgedeki Müslüman toplumları zan altında bırakacak şekilde, Balkanların radikalizm tehlikesi altında olduğu, El-Kaide ve DAEŞ gibi örgütlerin Balkanlarda giderek etkinliğini artırdığı, bölgede bulunan Selefi/Vehhabi grupların yerel halka radikal fikirler aşıladığı gibi iddiaların doğruluğunun sınanması, genel olarak Balkanların ve bu çalışmanın kapsamı

³ Çalışmada Bosna Hersek'te yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar üzerinden Bosna Hersek'te radikalizm tartışmaları ele alınırken konuya din perspektifinde yaklaşılmaktan kaçınılmıştır. Bunun sebebi teolojik boyutun çalışmanın kapsamı dışında olması ve çalışmanın yazarının İslam dininde cihat ya da Selefilik, Vehhabilik gibi konularda tartışma yürütecek bir uzmanlığının olmamasıdır. Bununla birlikte gerek İslamiyet'in gerekse diğer dinlerin kendi başına radikalleştirici bir etkisinin olamadığı vurgulanmalıdır. Buna göre, radikalizm tartışmaları dinlerin ve dini öğretilerin üzerinden değil, bu dinleri siyasi ve ideolojik amaçları için kullanan kişi, grup ve örgütler bağlamında ele alınmalıdır. Bu nedenle yabancı savaşçıların dini motivasyonlarının ve dini kendilerince yorumlamalarının ayrı bir araştırma konusu olmasını reddetmemekle birlikte, yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupları ele alan bu çalışmada söz konusu olguların dini konular ile ilgili boyutu bilinçli bir şekilde ihmal edilmiş, konu yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların siyasi, sosyo-kültürel ve uluslararası ilişkileri ilgilendiren kısmıyla sınırlandırılmıştır.

açısından Bosna Hersek'in doğru bir şekilde analiz edilmesi ve bölgenin geleceğine dair sağlam öngörüler ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, 1992-1995 Bosna Savaşı döneminde ülkeye gelen yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar ile başlayan, ardından 2010'lu yıllarda ülkeden Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak gidenlerin bulunmasıyla yeni bir boyut kazanan süreç ele alınmıştır. Buradan hareketle, Bosna Hersek'te bulunan yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar hakkında ortaya konulan güvenlik tartışmalarına değinilmiştir. Bu tartışmada söz konusu grupların Bosna Hersek ve genel anlamda Balkanlar için bir güvenlik tehdidi olduğunu iddia edenlerin ve bu iddialara karşı çıkıp Bosna Hersek 'te bu gruplar üzerinden bir güvenlik kaygısı oluşturmaya gerek olmadığını ileri sürenlerin iddiaları karşılaştırılmıştır. Son bölümde ise Bosna Hersek'teki yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar hakkında ortaya konulan güvenlik tartışmaları, Boşnakların sahip olduğu Müslüman kimliği bağlamında analiz edilmiştir. Boşnak toplumunun İslam anlayışı ile söz konusu yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupların benimsediği İslam yorumu karşılaştırılmış ve bu iki farklı İslam anlayışının birbirleri ile uyuşmadığı, Boşnak toplumunun ve Bosna Hersek Devleti'nin kimliğinin ülkede yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların benimsediği tarzda bir İslam yorumunun yaygınlaşmasına uygun olmadığı savunulmuştur.

BOSNA HERSEK'TE YABANCI SAVAŞÇILAR

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, çok-etnikli bir toplumsal yapıya sahip olan Yugoslavya da aynı kaderi paylaşmıştır. 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan edip Yugoslavya'dan ayrılmasıyla ülkenin dağılma süreci başlamıştır. Bu dönemde, Yugoslavya'yı oluşturan altı federe devletten biri olan Bosna Hersek de bağımsızlık yönünde adımlar atmaya başlamış ve 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihleri arasında gerçekleştirilen bağımsızlık referandumu sonucunda 3 Mart 1992'de bağımsızlığını ilan etmiştir (Dalar, 2008: 95). Bosna Hersek 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihleri arasında gerçekleştirilen referandum sonucunda bağımsızlığın ilan edilmesinin üzerine ülkede ayrılıkçı bir politika izlemeye başlayan Bosnalı Sırp gruplar, Sırbistan ile birleşme amacına yönelik faaliyetler yürütmeye başlamış, bir taraftan da ülkede özerk bölgeler (Srpska Autonomna Oblast) ilan etmeye başlamıştır (Telibecirovic ve Colakovic, 2016: 11; Dalar, 2008: 95). Miloseviç liderliğindeki Sırbistan ise bu gruplara dolaylı olarak silahlandırarak destek sağlamıştır. Böylece siyasi alanda Radovan Karadzic'in askeri olarak ise Ratko Mladić'in liderliğini üstlendiği bu paramiliter gruplar sivil Boşnak halkına yönelik saldırılar düzenlemeye başlamıştır (Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 676).

Yugoslavya'nın dağılma sürecinin başlamasıyla 25 Eylül 1991'de BM Güvenlik Konseyi aldığı 713 sayılı kararla Yugoslavya'nın tamamına silah ambargosu koymuştur (United Nations Security Council, 1991). Bu karar, Yugoslavya ordusunun silahlarını elinde bulunduran Sırlar karşısında kendini savunabilecek durumda olmayan, oldukça kısıtlı bir silahlı güce sahip Boşnakları savaşın en büyük mağduru haline getirmiştir (Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 679). Bunun sonucunda Bosna Savaşında büyük bir insanlık trajedisi yaşanmış, büyük çoğunluğu sivil yaklaşık 160 bin Boşnak hayatını kaybederken 1 milyona yakını da evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (Dalar, 2008: 96).

Bosna'da silahsız bir halka karşı Yugoslavya ordusundan kalma güçlü bir askeri donanımına sahip olan Sırların gerçekleştirdiği saldırılar, Batılı ülkeler ve kurumlar tarafından kınansa da bir sonuç getirmemiştir. Bu koşullar altında insanlık dışı muameleye ve saldırılara maruz kalan Boşnak Müslümanlar, Müslüman dünyasının ilgisini çekmiştir. Böylece, savaşın başlamasıyla birlikte ülkedeki Boşnaklara yardım amacıyla ve Boşnakların saflarında savaşa katılmak amacıyla binlerce kişi bölgeye gelmiştir. Bu kişilerin arasında her ne kadar şiddet yöntemlerini benimseyen ve El-Kaide gibi terör örgütleri ile bağlantısı olan yabancı savaşçılar bulunsada herhangi bir radikal örgüt ile bağlantısı bulunmayan gönüllü savaşçılar da bu dönemde Bosna Hersek 'e gelmiştir. Bu nedenle söz

konusu gönüllü savaşçılar ile radikal örgütler aracılığıyla bölgeye gelen yabancı savaşçıları bir tutmamak gereklidir (Kohlmann, 2004: 15-16).

Yabancı savaşçıların Bosna Savaşına Katılımı

1990'ların başında Bosna Hersek yabancı savaşçılar için öne çıkan bir savaş sahası haline gelmiştir. Kızıl Ordu'nun Afganistan'dan çekilmesiyle kendilerine yeni 'cihat sahaları' aramaya başlayan yabancı savaşçıların önemli bir bölümü, kendi ülkeleri tarafından geri kabul edilmeyince gidecekleri ülkeleri olmayan, vatansız savaşçılar konumuna gelmişlerdir. Böylece Afganistan'daki savaştan sonra pek çoğu Keşmir, Bosna, Kosova, Çeçenistan gibi çatışma alanlarına gitmişlerdir (Wright, 2006: 163). 1992'de patlak veren Bosna savaşı yabancı savaşçılar için yeni hedef haline gelmiştir (Kohlmann, 2004: 11-16). Boşnakların saflarında savaşmak üzere çoğu Arap ülkelerinden olmak üzere 1000 ile 2000 arasında yabancı savaşçı Bosna Hersek 'e gelmiştir (Hegghammer, 2011: 61; Orton, 2014; Mulholland, 2016).

1992-1995 yılları arasında Bosna'da Sırp tarafından gerçekleştirilen etnik temizlik, toplu katliamlar, toplama kamplarında Müslüman Boşnakların insanlık dışı şartlarda tutulması, Boşnak kadınlara tecavüz edilmesi -ki tecavüz ilk kez bu savaşla birlikte sistematik bir savaş yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Dalar, 2008: 96)- ve Boşnakların zorla yerlerinden edilmeleri gibi faaliyetlerin dini inanca dayalı nedenlerle yapıldığına inanılmıştır (Kepel, 2001: 273). Nitekim şiddet eylemlerini gerçekleştiren militan Sırp, bu faaliyetlerini Müslüman Boşnaklar ile Hristiyan Sırp arasında din farkı üzerinden meşrulaştırmışlardır. Çatışmanın din farkı üzerinden oldukça net bir tablo ortaya koyması, üstelik Kepel'in (2001: 274) ifadesiyle "insan hakları Batı'sının suç ortağı sessizliği ortasında yok olma tehdidi altında" bir Müslüman Boşnak halkının bulunması, Endonezya'dan Fas'a dünyadaki Müslümanların ilgisini Bosna'ya çekmiştir. Böylece henüz savaşın başlarında Bosna, İslami anlam zemininde bir hedef haline gelmiştir (Kepel, 2001: 274).

Savaşın başlarında bağımsız birimler olarak savaşa dahil olan yabancı savaşçılar, orta Bosna'da konuşlanmışlardır. Daha sonra sayıları gitgide artan bu savaşçılar, Bosna Hersek Ordusu Üçüncü Kolordusuna bağlı Yedinci Müslüman Dağ Tugayına dahil edilmişlerdir. 1993'te ise bu savaşçıları yönetmek ve kontrol etmek amacıyla Bosna Hersek hükümetinin resmi kararıyla, çoğunluğu bu savaşçılardan oluşan bağımsız bir birim olarak "Mücahit Birliği" kurulmuştur (Holman, 2014: 9; Büyükkara, 2016: 59-60). Bununla birlikte, bu birimin Bosna Hersek Ordusu ile ne derece koordineli hareket ettiği tartışmalıdır. Bosna Hersek Ordusu yetkilileri bu birimin keyfi hareket ettiğini, Bosna'nın askeri otoritelerinin emirlerine itaat etmediğini iddia etmiştir. Fakat yine de savaşın sonlarına doğru, bu birliğin operasyonları Bosna Hersek Ordusu ile koordineli şekilde yürütülmeye başlanmıştır (Mitchell, 2008: 812-813).

Savaşın başlarında yabancı savaşçıların Boşnakların saflarında çatışmalara katılması yerli halkı motive edici bir etkiye sahip olmuştur. Fakat savaşın ilerlemesiyle Boşnakların yanlarında savaşacak askerden ziyade silah yardımına ihtiyaç duymaya başlamaları sonucu yabancı savaşçıların Boşnaklar için önemi azalmıştır (Büyükkara, 2016: 59-60). Bu yabancı savaşçıların bir kısmının El-Kaide gibi terör örgütleriyle birlikte anılır olması (Kohlmann, 2004: 30) ve bu kişilerin Müslüman olmayan sivillere yönelik şiddet eylemlerine girişi (The Buffalo News, 02.07.2017) ise söz konusu grubun Boşnaklar nezdinde meşruiyetini kaybetmesine yol açmıştır.

DAYTON ANTLAŞMASI SONRASI YABANCI SAVAŞÇILARIN DURUMU

Bosna Savaşı 1995'te Dayton Barış Antlaşması ile sona erince yabancı savaşçıların bir kısmı ülkeden ayrılırken bir kısmı Bosna Hersek 'te kalmıştı. Bu savaşçıların El-Kaide gibi radikal örgütlerle bağlantıları olduğunu iddia eden Bardos'a göre (2014: 74-75), ülkede kalmayı tercih edenler, aşırılık yanlısı yerel müttefikleriyle birlikte bölgedeki 'militan İslamcı' grubu

oluşturmaktadır. Bardos bu grubun Balkanlardaki gözden uzak köylerde kendi saflarına geçen yerel unsurlarla birlikte, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen 'cihatçılara' güvenli bölge imkânı sağlayan bir ağ (network) oluşturduğunu iddia etmiştir. Benzer iddiaları gündeme getiren Hide'a (2014: 377-378) göre, Afganistan ve Ortadoğu'dan ülkeye savaşmaya gelen ve savaş sonrasında burada kalan kişilerin radikal örgütlerle bağlantıları söz konusudur. Bu gruplar Balkanlardaki 20 yıllık savaş ve çatışma döneminden yararlanarak bölgeye nüfuz etmeye çalışmışlardır. Özellikle Sırlar ile Boşnaklar ve Kosovalılar arasında yaşanan savaşlarda bu durumun örnekleri görülmüştür.

1995'te Bosna Savaşı'nı bitiren Dayton Antlaşması'nın öngördüğü düzenlemelerden bir tanesi, yabancı savaşçılardan oluşan Mücahit Birliği'nin dağıtılması ve savaş döneminde gelen yabancı savaşçıların ülkeyi terk etmesi olmuştur (Mitchell, 2008: 813; Büyükkara, 2016: 59-60; General Framework Agreement For Peace In Bosnia and Herzegovina, 1995). Fakat bu savaşçıların bir kısmı Boşnak kadınlarla evlenip bu yolla Bosna Hersek vatandaşlığı elde etmişler, genelde toplumdan izole şekilde Bosna Hersek 'in çeşitli bölgelerinde yaşamaya devam etmişlerdir (Smith, 2000; Sito-Sucic, 2014; Petrović, 2016: 1).

Savaş sonrası dönemde ülkeyi terk etmeyen eski yabancı savaşçıların bir kısmının, özellikle gençlerin radikalleşmesinde, yeni yabancı savaşçıların kazanılmasında ve bunların savaş bölgelerine gidişinin koordine edilmesinde önemli bir rol oynadığı iddia edilmektedir. Örneğin terörizm uzmanı ve Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi olan Vlado Azinovic, radikalleşme eğilimini 1992-1995 savaşındaki yabancı savaşçıların bir mirası olarak görmektedir. Özellikle DAESH'in etkili olduğu çatışma alanlarına yabancı savaşçı gönderen bölgeler incelendiğinde buralara önceden yabancı savaşçı olarak gelen ve savaş sonrası bölgede kalan eski yabancı savaşçıların bulunması, bu savı destekler niteliktedir (Watts, 2008: 1-5). Azinovic, gönüllü savaşçı olarak Suriye ve Irak'a giden Bosnalıların büyük çoğunluğunun söz konusu yabancı savaşçıların 1990'lardaki savaşta ve savaş sonrasında Bosna Hersek 'te yerleştiği bölgelerden olduğunu belirtmektedir (Sito-Sucic, 2014). Buna ek olarak Holman (2014: 9), Balkanlardan Suriye'ye giden yabancı savaşçıların arasında 1992-1995 Bosna savaşında aktif olan fakat daha sonra dağıtılan Mücahit Birliğinin eski üyelerinin bulunduğunu öne sürmüştür.

Malet (2015) de benzer şekilde eski yabancı savaşçıların ülkelerine döndüklerinde çevrelerindeki insanların yabancı savaşçı olarak yeni çatışmalara katılımlarında ve radikal fikirler edinmelerinde rol oynadıklarını iddia etmiştir. Örneğin Bosna Hersek özelinde, 1992-1995 savaşında bölgeye gelen ve savaş sonunda ülkesine dönmeyip Bosna Hersek 'te kalan yabancı savaşçıların yaşadığı bölgeler, genellikle günümüzde Bosna Hersek 'ten Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak gidenlerin yaşadığı ya da bir şekilde bağlantılar kurduğu bölgelerdir. Tüm bunları hesaba katmakla birlikte, günümüzde bu bölgelerden yeni yabancı savaşçıların çıkması ile buralarda eski yabancı savaşçıların yaşamaları arasında kesin bir ilişki kurmak zordur.

Watts (2008: 1-5), yaşadıkları cihat tecrübeleri ve maceraları ile hayata dair anlam arayışındaki gençleri etkileyen ve onları da çatışma bölgelerine davet eden eski yabancı savaşçıların, söz konusu gençler üzerinde sosyal medya gibi sanal propaganda ortamlarından çok daha büyük bir etki kapasitesine sahip olduğunu ifade etmiştir. Bunlara ek olarak eski yabancı savaşçıların, çatışma bölgelerine gitmeye karar veren gençlere eski bağlantıları sayesinde lojistik konularında ve savaş tecrübeleri sayesinde askeri ve teknik konularda yardım edebilmektedir. Bu nedenle Bosna Hersek 'te 1990'lardaki savaştan sonra ülkeden ayrılmayan yabancı savaşçıların, ülkede güvenlik eksenli kaygılara neden olmaktadır.

Bosnalı yetkililer, Bosna Hersek vatandaşlığı elde etmiş olan eski yabancı savaşçıların sınır dışı etmenin zorlaştığını ifade etmektedirler (Smith, 2000). 2000'li yıllarda, dönemin Üçlü Başkanlık Üyesi Süleyman Tihić tarafından çıkarılan yasayla, savaşmak için gelen mücahitler ülkeden sınır dışı edilmiştir. 2007 yılında toplumun huzurunu bozucu faaliyet içerisinde oldukları gerekçesiyle savaştan

sonra ülkede kalan yabancı savaşçıların vatandaşlık hakları ellerinden alınmıştır (Büyükkara, 2016: 59-60). Fakat yine de bu gruplarla birlikte anılan Vehhabi topluluğun ülkede sahip olduğu kurumlar sayesinde ve yerel unsurlardan da bu İslam anlayışını benimseyenlerin olması nedeniyle, söz konusu yabancı savaşçıların ve bunlarla bağlantılı olduğuna inanılan Vehhabi grupların ülkede varlığı devam etmektedir (Peker, 2011). Bu noktada Bosna'nın savaş dönemiyle birlikte tanıştığı bir diğer unsur olan Vehhabi İslam yorumunun ülkedeki varlığından söz edilmelidir.

SAVAŞ DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE BOSNA HERSEK'TE SELEFİ/VEHHABİ GRUPLAR

Selefi/Vehhabi İslam yorumu da tıpkı yabancı savaşçı olgusu gibi Bosna'ya 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaş döneminde 'ithal' olarak gelmiştir. Suudi Arabistan kökenli Vehhabi mezhebi, Bosna Savaşı sırasında çeşitli ülkelere bölgeye savaşmaya gelen yabancı savaşçılarla birlikte varlık göstermeye başlamıştır. Savaşta Boşnakların safında yer alan Vehhabiler, savaştan sonra da Suudi Arabistan tarafından finanse edilen hayır kurumları, dernekler, vakıflar ve inşa edilen camiler aracılığıyla ülkede faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Peker, 2011). Her ne kadar Boşnak Müslümanların çoğu Osmanlı Devleti döneminde benimsedikleri geleneksel tasavvuf temelli ve Hanefi-Maturidi mezhebine dayalı din anlayışını sürdürseler de savaş döneminde ve savaş sonrası süreçte Vehhabi anlayışını benimseyen Boşnaklar olmuştur (Omerdic, 2018: 121-123). Özellikle kırsal alanlardaki bazı gençlerin son yıllarda söz konusu Vehhabi İslam anlayışını benimsemeye başlamaları dikkat çekmektedir (Sito-Sucic, 2014). Fakat yine de ülkedeki Vehhabilerin çoğunluğunu Boşnaklar değil, savaşla birlikte ülkeye gelen yabancı gruplar oluşturmaktadır (Schwartz, 2012).

Suudi Arabistan tarafından savaş döneminde ve savaş sonrasında Bosna Hersek 'e yapılan finansal yardımlar, kurulan dernekler, çeşitli yatırımlar, camii gibi tesislerin onarılması ve yenilerinin inşa edilmesi gibi faaliyetler Vehhabi İslam anlayışının ülkede varlık göstermesini sağlayan etkenlerden olmuştur. Vehhabi kuruluşları Bosna Hersek 'e yardım faaliyetlerinde bulunmuş, fakat bunun yanında Vehhabilerin kendi İslam anlayışlarını yayma faaliyetleri de beraberinde yürütülmüştür. Bu şekilde Vehhabiler, yardım ulaştırdıkları bölgeye ideolojilerini de ulaştırmak istemişlerdir (Delong-Bas, 2008: 4). Savaş döneminde sadece Suudi Arabistan tarafından değil, Fas'tan Malezya'ya kadar tüm Müslüman coğrafyasından Bosna Hersek 'e siyasi, maddi ve askeri yardım sağlanmıştır (İzzetbegović, 2003: 141; 223). Fakat Suudi Arabistan savaş sonrasında da ülkede faaliyetlerine devam etmiş, dernekler, camiiler, yardım kuruluşları yoluyla Vehhabi İslam anlayışının ülkeye nüfuz etmesini amaçlamıştır.

Bosna Savaşı 1995'te Dayton Barış Antlaşması ile sona erince ülkede bu kez yabancı savaşçılar tarafından 'yabancılaştırılan' yerli Müslüman halk sorunu gündeme gelmiştir. Ülkenin geleneksel İslam anlayışına uymayan Vehhabi/Selefi İslam yorumunu benimseyen bu gruplar, ülkede istikrarı bozan ve güvenlik tehdidi oluşturan bir unsur olarak görülmüştür (Büyükkara, 2016: 59-60). Günümüzde Boşnak güvenlik güçleri tarafından sıkı şekilde takip edilen bu gruplar arasında Vehhabi/Selefi İslam yorumunu kabul etmekle birlikte şiddet ve terör yöntemlerini benimsemeyen ve barışçıl bir tutum takınanlar olduğu gibi, yabancı savaşçı olmayı seçip Suriye ve Irak başta olmak üzere çeşitli çatışmalara katılan ve DAESH gibi terör örgütleriyle bağlantıları olanlar da mevcuttur.

Bosna Hersek hükümet yetkilileri 2016 verilerine göre ülkede yaklaşık 3000 Selefi/Vehhabi olduğu tahminini ortaya koymuştur (Mulholland, 2016). Fakat burada tekrar belirtilmesi gereken husus, bu rakamların İslamın Selefi/Vehhabi yorumunu benimseyenleri kastettiği ve bu kesimin büyük çoğunluğunun Bosna Hersek içinde herhangi bir terör eylemine karışmadan, terör örgütleri ile bağlantısı olmadan yaşamlarını sürdürdükleridir. Bununla birlikte, Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak giden Bosna Hersek vatandaşlarının büyük kısmının, Selefilerin yaşadığı Gornja Maoca ve Osve gibi ülkenin kuzeydoğusundaki köylerin sakinlerinden ya da bu köylerdeki Selefi gruplarla bağlantısı olan kişilerden olduğu hesaba katılmalıdır (Azinović ve Jusić, 2015: 40).

Selefi/Vehhabi grupların savaş döneminde ülkede etkili olmaya başlaması savaş sonrası döneme de yansımış, ülkede söz konusu grupların toplumdan izole şekilde yaşadığı bölgeler oluşmuştur. Bu grupların İslam anlayışı her ne kadar Boşnak toplumunun büyük çoğunluğu tarafından kabul görmese de toplumun özellikle gençlerden oluşan ufak bir kesimi söz konusu İslam anlayışını benimseyerek bu gruplara dahil olmuştur. Böylece Bosna Hersek 'te, zaman zaman basına da yansıyan şekilde adı Selefi/Vehhabi gruplar ile anılan şehirler ve köyler gündeme gelmeye başlamıştır. Bunlar arasında Gornja Maoca, Donja Bocinja ve Osve köyü ile Zenica şehri öne çıkmaktadır.

Selefi/Vehhabi gruplar, Bosna Hersek 'in kuzeydoğusunda, merkezden uzak kırsal kesiminde bulunan bir köy olan Gornja Maoca'ya, buradaki evleri ve arazileri satın almak suretiyle yerleşmişlerdir. Söz konusu gruplar köye yerleştikten sonra kapalı bir toplum özelliği göstererek burada kendi benimsedikleri İslam anlayışına göre yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır (Holman, 2014: 10). Bosna Hersek güvenlik güçleri söz konusu köye 2010 ve 2012 yıllarında operasyon düzenlemiştir (Holman, 2014: 10). Bosna Hersek 'te adı terör örgütleriyle anılanlar arasında öne çıkan Hüseyin Bilal Bosnic bir dönem bu köyün imamı olmuştur. Yine ABD Dışişleri Bakanlığının El-Kaide bağlantılı El Nusra örgütünün üyesi olduğu gerekçesiyle 'küresel teröristler' listesine aldığı Nusret Imamovic de bu köyün önde gelen isimlerinden olmuştur. Bu nedenle Gornja Maoca, Bosna Hersek terörle mücadele birimlerinin yakından takip ettiği yerleşim birimlerindendir (Mulholland, 2016). Son olarak 4 Şubat 2015'te köyde birkaç evde DAES'in benimsediği bayrak ve amblem görülmüş, ancak bunlar hemen bir gün sonra, bu iddialar üzerine köye gelen güvenlik güçlerinin görmesine fırsat vermeden kaldırılmıştır (Ruvic, 2015). Öte yandan, Ekim 2011'de Saraybosna'daki ABD elçiliğine silahlı saldırıda bulunan Mevlid Yaşareviç'in köydeki söz konusu topluluğun eski sakinlerinden olduğu iddia edilmektedir (Holman, 2014: 10; Bardos, 2014: 75).

Bardos (2014: 75), Gornja Maoca köyündeki Selefi/Vehhabi grubun, Afganistan, Çeçenistan, Yemen ve dünyanın diğer bölgelerindeki cephelere giden ve bu bölgelerden gelen savaşçıları organize ettiğini öne sürmektedir. Örneğin Sefik Cufurovic, oğlu Ibro'nun evi terk edip Gornja Maoca'da silah eğitimi aldığını ve daha sonra savaşmak üzere ülkeden ayrıldığını iddia etmektedir. Cufurovic'in 21 yaşındaki oğlu İnterpol tarafından terörist gruplara katılmak suçundan aranmaktadır (Mulholland, 2016). Benzer şekilde, 2014 yılında Viyana'dan Suriye'ye giden Boşnak asıllı iki genç kızın, Gornja Maoca'daki Vehhabi topluluk ve bu topluluğun önde gelen isimlerinden Nusret İmamovic ile bağlantıları olduğu iddia edilmektedir (Holman, 2014: 12). Son olarak, bölgedeki çatışmalara katılmak üzere Gornja Maoca'dan 20'ye yakın yabancı savaşçının Suriye'ye gittiği ve 2014 yılında bölgeye geldiği düşünülen İmamovic önderliğinde gruplaştıkları iddia edilmektedir (Holman, 2014: 10).

Köyün önde gelen isimlerinden olan Nusret İmamovic, 1990'larda Bosna ordusunda savaşmış, aynı zamanda yabancı savaşçılar ile bağlantılar kurmuştur. Savaş sonrasında Viyana'ya giden İmamovic, buradan da Ürdün, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne gidip gelmiştir. 2005 yılında Viyana'dan Gornja Maoca'ya geçmiş, 2010 yılında Bosna Hersek güvenlik güçlerince köye yapılan baskında, Bugojno şehrinde bir kişinin ölümüyle sonuçlanan polis karakolunun patlatıldığı terör saldırısı ile ilgisi olduğu iddiaları üzerine ve 2012 yılında Saraybosna'daki ABD Büyükelçiliği saldırısını düzenleyen Yaşareviç ile bağlantıları sebebiyle tutuklanmış fakat daha sonra serbest bırakılmıştır (Holman, 2014: 10; Orton, 2014; Schwartz, 2012). İmamovic'in 2014 yazında eşi ve çocuklarıyla birlikte Suriye'ye gittiği düşünülmektedir (Orton, 2014).

Gornja Maoca ile birlikte anılan bir diğer önemli isim Hüseyin Bilal Bosnic'tir. Bosnic'in şiddet ve terör yöntemlerini meşru gören terör gruplarının Bosna Hersek 'teki önde gelen isimlerinden olduğu düşünülmektedir (Mejdini vd., 2017; Jukic, 2014). Orton (2014), Bosnic'in Bosna Hersek 'teki DAES yanlısı kanadın, Nusret Imamovic'in ise El-Kaide bağlantılı El-Nusra Cephesi yanlısı

kesimin lideri olduğunu iddia etmektedir. Ülkede özellikle gençlerin radikalleşmesine neden olan propaganda faaliyetleriyle (Mulholland, 2016), internetteki DAESH'i destekleyen ve şiddet ve nefret söylemi içeren görüntüleriyle bilinen Bosnic (Jukic, 2014), 3 Eylül 2014'te Bosna Hersek 'te güvenlik birimlerince düzenlenen "Damascus Operasyonu" kapsamında Suriye ve Irak'taki terör faaliyetlerine finansal destek sağlamak, bu bölgelere savaşmaya gitmek ve içlerinde bulundukları topluluk üyelerini de savaşa katılmaya kışkırtmak gibi suçlardan tutuklanan 16 kişiden birisi olmuştur (Jukic, 2014; Independent Balkan News Agency, 2014). Bosnic, 2016 Haziran'ında Saraybosna'da mahkeme tarafından bölgeden savaşmak üzere militan toplaması ve bu doğrultuda propaganda yapması nedeniyle 7 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Mejdini vd., 2017).

Oldukça kötü bir şöhrete sahip olan ve sık sık terörle birlikte anılan Gornja Maoca'nın yeni imamı Edis Bosnic, buranın aşırılık yanlılarının yaşadığı bir yer olduğu iddialarını reddetmektedir. Bosnic, The Telegraph gazetesine verdiği röportajda, burada yaşayan Müslümanlar olarak yaptıklarının sadece insanları uyuşturucu, alkol gibi alışkanlıklardan uzaklaştırmaya çalışmak ve onları güzel ahlaki değerlere çağırmak olduğunu iddia etmiştir. DAESH'in faaliyetlerini gerçek İslam'dan sapma olarak değerlendiren Bosnic, köy sakinleri olarak DAESH sempatzanları tarafından Paris ve Brüksel'de gerçekleştirilen terör saldırılarını kınadıklarını, terör yanlısı olmadıklarını ve köylerinde terörist kampı bulunduğu iddialarının asılsız olduğunu öne sürmüştür (Mulholland, 2016).

Bosna Hersek 'te Gornja Maoca gibi Selefi/Vehhabi gruplara ev sahipliği yapmasıyla ön plana çıkan bir diğer köy Donja Bocinja'dır. Smith'in (2000) iddiasına göre burada Bosna Savaşı sırasında Ortadoğu'dan ülkeye gelen 60 ila 100 arasında eski yabancı savaşçı yaşamaktadır. Savaş sona erdikten sonra, bu kişiler aileleriyle beraber Müslümanlığın daha ılımlı bir yorumunun hâkim olduğu Boşnak toplumundan izole bir şekilde yaşamaya başlamışlardır (Smith, 2000). Bu köyün sakinlerinden olan Janes Kovac, söz konusu eski yabancı savaşçıların ve onlarla bağlantılı Selefi/Vehhabi grupların Donja Bocinja'da polisin veya devletin herhangi bir yetkili organının denetimi dışında kalan ayrı bir yaşam alanı oluşturduklarını iddia etmiştir (Bardos, 2014: 75).

Gornja Maoca'nın 50 mil batısında bulunan Osve köyü, Bosna Hersek 'te Selefi/Vehhabi grupların bulunduğu bir diğer yerleşim yeri olarak dikkat çekmektedir. Köyün imamı konumunda bulunan İzet Hadzic, eskiden "Black Lady" isimli bir heavy metal grubunun kurucusu olduğunu, daha sonra alkolü ve müziği bırakıp kendisini İslam'a adanmış olduğunu ifade etmiş, ayrıca kendisi için Selefi ya da Vehhabi terimlerinin kullanılmasını reddetmiştir (Mulholland, 2016). Hadzic, köyün Müslüman sakinlerinin de kendisi gibi sadece benimsedikleri İslami yaşantıyı sürdürme çabasında, terör örgütleriyle herhangi bir bağlantısı bulunmayan kişiler olduklarını vurgulanmış, hatta kendisinin DAESH aleyhine konuştuğu için ölüm tehditleri aldığını belirtmiştir (Mulholland, 2016). Hadzic ayrıca, bu köyden terör örgütlerine katılmak üzere Suriye'ye giden iki ailenin köye sonradan geldiklerini ve sürekli sorun çıkaran insanlar olduklarını iddia etmiş, bu kişiler yüzünden Osve'nin terör grupları ile beraber anılır hale gelmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Mulholland'a (2016) göre, Köyün Sırp sakinlerinin Müslüman komşularını sıcak sözlerle anmaları, Hadzic'in bölgedeki Müslümanların terör ve şiddetten uzak oldukları iddialarını doğrular niteliktedir. Uluslararası ve yerel basında DAESH destekçilerini barındırdığı iddia edilen Osve'de Selvedin Dzanic'in liderliğini yaptığı bir cemaat/grup bulunmaktadır. Dzanic, köyde DAESH destekçileri ya da sempatzanları olduğunu reddetmekte ve kendilerinin herhangi bir örgüt bağlantısı olmadığını, sadece İslama uygun bir hayat yaşama amacında olduklarını iddia etmiştir. (Dzidic, 2016: 14-15).

Bosna Hersek 'in orta bölgesinde bulunan Zenica, Selefi/Vehhabi grupların yaşadığı bir diğer yerleşim yeri olarak dikkat çekmektedir. Bununla yanında Zenica, 1992-1995 savaşında yabancı savaşçıların toplanma noktalarından birisi olmasıyla da adından söz ettirmiştir (Orton, 2014). Bosna Savaşı'nın patlak vermesiyle dünyanın çeşitli yerlerinden gelen yabancı savaşçılar Zenica'da konuşlanmışlardır. Sadowski (1995: 12), savaşın başlarında yaklaşık 200 yabancı savaşçının

Zenica'ya geldiğini ve burada bir askeri birlik kurduklarını iddia etmiştir. Sadowski (1995: 12), savaş döneminde Zenica'da konuşlanan yabancı savaşçıların sivillere yönelik saldırılarının, burada yaşayan Sırp ve Hırvatlara yönelik tacizlerinin söz konusu olduğunu, ayrıca bu grupların şehirdeki manastırı tahrip ettiklerini, kendilerine muhalif olan Zenica imamını kaçırdıklarını iddia etmiştir. Bunlara ek olarak, Eylül 1993'te Zenica'daki yabancı savaşçılardan oluşan askeri birliğin Uzdal köyünde 35 Hırvat sivili katletmesi (Sadowski, 1995: 12), etnik temizliğe maruz kalan ve savaşın mağdur tarafı olan Boşnakları zor durumda bırakabilecek bir şiddet eylemi olarak tarihe geçmiştir. Zenica'nın yabancı savaşçılar ve 'radikal İslam' ile beraber anılmasının bir diğer sebebi, buradan gidip Suriye ve Irak'taki çatışmalara katılan Bosna Hersek'lilerin tespit edilmesidir. Örneğin Derviş Halilović Ömer isimli Bosna Hersek vatandaşı, Zenica'dan yabancı savaşçı olarak gittiği Suriye'de çatışmalarda yaşamını yitirmiştir (Orton, 2014).

Bosna Hersek'te Selefi/Vehhabi grupların yaşadığı yerler adı anılan köyler ve şehirlerle sınırlı değildir. Örneğin Holman (2014: 10), Bosna Hersek'te Selefi/Vehhabi gruplara ev sahipliği yapan yaklaşık 10 adet köy bulunduğunu ileri sürmüştür. Fakat Selefi/Vehhabilere ve yabancı savaşçılara ev sahipliği yapmasıyla, bunun yanında Suriye ve Irak gibi çatışma bölgelerine yabancı savaşçı göndermesiyle ön plana çıkan başlıca bölgeler ele alınmaya çalışılmıştır.

Daha yakın tarihli verilere ve değerlendirmelere bakıldığında, Bosna Hersek'te Vehhabi-Selefi gruplar varlığını korusa da özellikle DAES'in etkisini yitirmesiyle birlikte yabancı savaşçılar temelli endişelerin giderek azaldığı görülmektedir. Örneğin Avrupa Birliği Kolluk İşbirliği Teşkilatı EUROPOL'un 2023 tarihli TE-SAT (Terrorism Situation and Trend Report) raporuna göre, 2022 yılında Bosna Hersek'i de kapsayan Batı Balkan ülkelerinde herhangi bir terör saldırısı gerçekleşmemiştir. Ancak raporda özellikle internet üzerinden çevrimiçi propagandanın yaygınlaştığı, propaganda yaymak ve savaşçı devşirmek amacıyla Facebook, Instagram, Telegram, Twitter ve Signal gibi sosyal medya platformlarının etkin biçimde kullanıldığı belirtilmiştir. Rapora göre bu faaliyetler bireysel radikalleşmeyi beslemekte; resmi olmayan dini yapılarda veya cezaevlerinde gerçekleşen toplantılar da devşirme faaliyetlerine zemin oluşturmaktadır. Fakat yine de Balkanlar genelinde büyük terör gruplarının faaliyetlerinin yok denecek kadar azaldığı, DAES ve El Kaide gibi terör örgütlerinden ziyade 10-20 kişilik küçük ve hiyerarşik olmayan yapılar hâlinde işleyen radikal grupların varlık gösterdiği görülmektedir. Bu grupların bazıları Avrupa'daki çeşitli ülkelerdeki benzer yapılarla dijital yollarla bağlantı hâlinindedir. Raporda ayrıca, 2022 yılında Batı Balkan ülkelerinden hiçbir vatandaşın Suriye, Irak ya da başka savaş bölgelerine gitmediği, yalnızca bir Arnavut vatandaşının Ukrayna'ya savaşa katılmak için gittiği kaydedilmiştir. Ancak, Suriye ve Irak gibi savaş bölgelerinden dönen savaşçıların oluşturduğu tehdidin tam olarak sona ermediği vurgulanmıştır. Bu kapsamda özellikle Bosna Hersek ve Kosova gibi ülkelerin, geçmişte daha fazla sayıda savaşçı göndermiş olmaları nedeniyle daha çok risk taşıdığı ifade edilmiştir. Son olarak, çatışma bölgelerinden Avrupa'ya ulaşan göç rotaları üzerinde terör unsurlarının sızma ihtimali ve cezaevlerinden salınan radikallerin oluşturduğu risk de bölge için ciddi güvenlik zorlukları arasında gösterilmiştir (EUROPOL, 2023: 37-38).

Söz konusu yerleşim bölgelerinde yaşayan Selefi/Vehhabi grupların arasından DAES gibi terör örgütü mensupları çıkmış olmasının ya da bu bölgelerden Suriye ve Irak gibi çatışma bölgelerine yabancı savaşçıların gidiyor olmasının burada yaşayan Selefi/Vehhabi grupları terör ile bağdaştırmayı beraberinde getirmemesi gerektiğinin altı çizilmedir. Her yabancı savaşçı terörist olarak nitelenemeyeceği gibi, Selefi/Vehhabiler de yanlış bir genellemeyle şiddet yöntemlerini meşru gören saldırgan gruplar ile bir tutulmamalıdır. Bosna'daki NATO operasyonlarından sorumlu İngiliz Orgeneral Michael Willcocks, herhangi bir terör faaliyetinde bulunmamış, yapılan gözlemlere göre bu yönde bir hazırlığı da olmayan ve diğer insanlara karşı radikal fikirler yayma uğraşı taşımayan Selefi/Vehhabi gruplara, uzun sakalları ve giydikleri kıyafetler nedeniyle önyargılı yaklaşılması gerektiğini ifade etmiştir (Smith, 2000). Bu bağlamda söz konusu yerleşim birimlerinin sakinlerinden

terörist gruplara katılıp Suriye ve Irak'a savaşmaya gitmek ve/veya gidilmesini teşvik etmek gibi suçlamalarla tutuklananların bazıları, bu suçlamaları reddedip herhangi bir terör faaliyetiyle ilgileri olmadığını, sadece benimsedikleri İslam yorumunu hayatlarına uygulamaya çalıştıkları için ve dış görünüşlerinden dolayı potansiyel terörist olarak değerlendirildiklerini öne sürmüşlerdir (Jukic, 2014).

Vurgulanması gereken bir diğer husus, bu yerleşim birimlerinde yaşayan eski yabancı savaşçıların potansiyel güvenlik tehlikesi olarak görülmesinin abartılı bir endişenin ve önyargılı bir tutumun yansıması olduğudur. Nitekim Mendelsohn (2011: 194), bazı durumlarda eski yabancı savaşçıların geçmiş yaşantılarını bir kenara bırakıp topluma uyum sağlamaya çalıştığını fakat devlet nezdinde bir güvenlik tehdidi olarak görülmeye devam etmelerinden dolayı bu kişilerin normalleşmesinin ve günlük yaşamlarına dönmelerinin zorlaştığını ileri sürmüştür.

Gerek Selefi/Vehhabi grupları, gerek yabancı savaşçıları belli genellemelere tabi tutup bu grupları homojen/tek tip insan profiline sahipmiş gibi ele almak mümkün değildir. Selefi/Vehhabiler ile yabancı savaşçılar arasında ve bu iki grup ile terör örgütü mensubu olanlar arasında bir geçişkenlik ve ilişki saptamak mümkündür. Fakat Selefilik/Vehhabiler arasından yabancı savaşçı ya da terör örgütü mensuplarının çıkması genel anlamda Selefi/Vehhabi anlayışın suçlu bulunmasını beraberinde getirmemelidir. Benimsediği ideolojilere ve yöntemlere göre pek çok farklı yabancı savaşçı kategorisi belirlemek mümkün olduğu gibi, tek bir Selefi/Vehhabi anlayıştan da söz etmek zordur. Nitekim Selefilik kelime anlamından ziyade Selefi olduğunu iddia eden gruplar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında herkesçe kabul görmüş tek bir Selefilik anlayışının olmadığı görülür. İmanın ve ibadetlerin saflaştırılması üzerinde duran, genel itibarıyla yaşadıkları toplumlardaki egemen kültüre katılmayı reddeden ve kendi inançları doğrultusunda izole bir yaşam süren, yöntem olarak tebliğ ve davet çalışmalarını benimseyen ılımlı bir Selefilik anlayışı olduğu gibi, düşman gördüğü kesimlere karşı (genellikle Batı medeniyeti ve Batılı ülkeler) terör eylemlerine başvurmayı meşru gören Selefi gruplar da mevcuttur (Roy, 2003: 131). Bu nedenle Söz konusu yerleşim birimlerindeki Selefi/Vehhabi gruplar Bosna Hersek'in bir gerçeği olarak, nesnel bir değerlendirmeye tabi tutulmalı, bu gruplar hakkında önyargılı genellemelerden kaçınılmalıdır.

YABANCI SAVAŞÇILAR VE SELEFİ/VEHHABİLER ÜZERİNDEN GÜVENLİK TARTIŞMALARI

Bosna Hersek'te, savaş döneminde gelen ve sonrasında ülkede kalan yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar hakkında güvenlik bağlamında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Özellikle söz konusu yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupların içerisinde ya da bunlarla bir şekilde bağlantılı olan kesimlerden Suriye ve Irak'taki çatışmalara katılanların olması,⁴ bir başka deyişle

⁴ Terörizm uzmanı ve Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Vlado Azinovic, Bosna Hersek'te Müslümanların radikal örgütlere katılıp Suriye ve Irak'a savaşmaya gittiğini doğrularken, bu kişilerin sayılarının nispeten az olduğunu ileri sürmüştür (Jukic, 2014). Zelin (2013) tarafından hazırlanan ICSR (International Centre for the Study of Radicalization) raporuna göre, Bosna Hersek'ten yaklaşık 18 ila 60 kişi Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak gitmiştir. Bosna Hersek Savunma Bakanlığı'ndan Admir Malagic benzer rakamlardan bahsetmiş, istihbarat verilerine göre Bosna Hersek'ten yaklaşık 60 kişinin Suriye'de yabancı savaşçı olarak bulunduğunu iddia etmiştir. Bununla birlikte, bazı kaynaklarda bu sayının daha fazla olduğu iddia edilmiştir (Anadolu Ajansı, 27.02.2017). Örneğin Azinović ve Jusić (2015: 32) tarafından hazırlanan raporda, 2012'den 2014'ün sonuna kadar Bosna Hersek vatandaşı olan 156 erkek, 2013'ten itibaren 2014'ün sonuna kadar 36 kadın ve 25 çocuk Suriye'ye ve Irak'a gitmişlerdir. Bosna Hersek'in nüfusu hesaba katıldığında, ülkenin Avrupa'dan çatışma bölgelerine nüfusa göre en yüksek oranda yabancı savaşçı gönderen ülkelerden olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı rapora göre, 48 erkek ve 3 kadının Bosna Hersek topraklarına geri döndüğü, 83 erkek ve 32 kadının halen söz konusu bölgelerde bulunduğu, 25 erkek ve 1 kadının ise bölgede yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. Sito-Sucic (2014) ise, yaklaşık 150 Bosna Hersek'linin Suriye'ye gönüllü savaşçı olarak gittiğini, bunlardan 15'inin çatışmalarda yaşamını yitirdiğini ileri sürmüştür. Ruvic'in (2015) aktardığı verilere göre ise polis yetkilileri tarafından son 3 yılda kadınlar ve çocuklar dahil yaklaşık 180 kadar Bosna Hersek vatandaşının DAES'e katılmak üzere Suriye'ye gittiği ileri sürülmüştür (Ruvic, 2015).

1990'larda yabancı savaşçı 'ithal eden' Bosna Hersek 'in artık yabancı savaşçı 'ihraç eder' duruma gelmesi (Dzidic, 2016: 10; Azinović ve Jusić, 2015: 50; Hide: 2014: 376-379) güvenlik tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Söz konusu güvenlik endişelerinin başında, Suriye ve Irak'a gidenlerin ülkelerine döndüklerinde, savaş bölgelerinde elde ettikleri tecrübelerin ve terör örgütleriyle kurdukları bağlantıların kendi ülkelerine "geri tepmesi" (blowback) korkusu gelmektedir (Malet, 2015). Ülkesine geri dönen her yabancı savaşçının terör eylemleri gerçekleştirmesi söz konusu olmasa da söz konusu güvenlik endişesini haklı çıkaran örnekler rastlamak mümkündür. Yalçinkaya (2015b: 36), yabancı savaşçıların yaklaşık üçte birinin katıldıkları çatışmalardan sonra ülkelerine dönme eğiliminde olduğunu ve geri dönenlerin yaklaşık dokuzda birinin terör eylemleri gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Suriye'de savaşa katıldıktan sonra Avrupa'ya dönen ve Belçika'daki Yahudi müzesine düzenlenen terör eylemini gerçekleştirme suçlamasıyla yargılanması devam eden Mehdi Nemmouche bu örneklerden birisidir (Penketh, 2014).

Bosna Hersek 'te yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar ile ilgili ortaya konulan güvenlik kaygıları ile ilgili farklı değerlendirmeler söz konusudur. Bu konuda ortaya konulan görüşlerden birisi, ülkeye 1990'larda gelmeye başlayan yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların yerel halktan da destekçiler olarak önemli bir güvenlik tehdidi oluşturduğu yönündedir. Bu görüşü savunanlar, söz konusu grupların terör eylemleri gerçekleştirme potansiyelinin olduğunu ve bu tehlikeye karşı bölge ülkeleri ve uluslararası toplum tarafından daha kapsamlı bir mücadelenin yürütülmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bir diğer görüş, yabancı savaşçıların ve ülkede varlığını sürdüren Selefi/Vehhabi grupların Bosna Hersek 'teki geleneksel İslam anlayışından oldukça farklı bir İslam yorumunu benimsemeleri nedeniyle ülkede yerel unsurlarla yeterince kaynaşmadıkları, bu nedenle ülkede etkili olamadıklarını ileri sürenlere aittir. Bu görüşü paylaşanlara göre, Boşnak Müslümanların ve Bosna Hersek Devletinin kimlik özelliklerine oldukça 'yabancı' olan yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar üzerinden ülkede bir güvenlik tehdidinden söz etmek abartılı bir kaygı olacaktır.

Sadece Bosna Hersek için değil, genel anlamda Balkanlar hakkında güvenlik endişeleri ortaya koyan Petrović'e göre (2016: 1-2), Balkanlardaki İslam geleneğinin radikal eğilimlere müsaade etmeyeceği düşüncesi son zamanlardaki radikalleşme eğilimi ile sarsılmaktadır. Müslümanların yaşadığı diğer bölgelere kıyasla 'radikal İslam' Balkanlara daha az nüfuz etmiş olsa da bölgedeki radikalleşme tehlikesi göz ardı edilemeyecek büyüklüktedir. Benzer görüşlere sahip olan Deliso'ya göre (2013), Balkanlardaki 'radikal İslam' tehdidinde medyada ve siyasi söylemlerde gereken önem verilmemektedir. Mulholland'a göre (2016), İslam'ın radikal yorumlarını benimseyen gruplar Bosna Hersek 'te yayılmaktadır ve yüzlerce aile bu grupların çocuklarını DAESH saflarına katılmaya ve savaşmak üzere Ortadoğu'ya gitmeye ikna etmesinden şikayetçidir. Mulholland ayrıca, DAESH'in 2015 yazında yayınladığı, Balkanlardan gelen savaşçıların 'cihadi' Güneydoğu Avrupa'ya yayması hedefini içeren propaganda videosuna atıfta bulunarak bölgede konuyla ilgili güvenlik tehdidinin önemli boyutlara ulaştığını öne sürmüştür. Benzer şekilde Hide'a göre (2014: 379), beş Makedonya vatandaşının öldürülmesi, 2011'de Saraybosna'daki ABD elçiliğine düzenlenen saldırı, Burgas (Bulgaristan)'da İsrailli turistlere yönelik saldırı, bunların yanı sıra Güneydoğu Avrupa'da terör faaliyetlerinin artmasına ve yoğunlaştığına dair pek çok rapor, bölgede yabancı savaşçıların ve çeşitli radikal grupların oluşturduğu güvenlik tehdidinin göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaştığını göstermektedir.

Radikalleşmenin ideolojik boyutunun yayılmasında dini eğitim alanındaki faaliyetlere dikkat çeken Bardos (2014: 78), Balkan Müslümanlarının bir kısmının, Suudi Arabistan, Ürdün, Mısır, Suriye gibi ülkelerde eğitim alıp söz konusu ülkelere daha 'radikal' İslam yorumlarını benimseyerek dönmelerinin, bunun yanında Ortadoğu ülkeleri tarafından Balkanlarda okullar ve

medreseler açmak için milyonlarca dolarlık yatırım yapılmasının, bölgede İslamın 'radikal' yorumlarının yayılmasına/ithal edilmesine neden olduğunu iddia etmiştir. Bardos, bölgede radikal İslam yorumlarının yayılma göstermesinin tesadüfi bir şey olmadığını, aşırılık yanlılarının yerel halkı radikalleştirmeye yönelik uzun süreli çabalarının bir sonucu olduğunu iddia etmiştir.

Balkanlardan yeni çatışma sahalarına giden ve buralardan tekrar ülkesine dönen yabancı savaşçılar nedeniyle özellikle 2010'dan sonra artan şekilde bölgenin güvenlik tehdidi ile karşı karşıya olduğunu savunan Hide (2014: 375), bölgenin Avrupa ülkelerine yönelik terör eylemi gerçekleştirmek isteyen gruplara barınma ve silah tedariki imkanları sağladığını iddia etmiştir. Deliso (2013), benzer şekilde Balkanların bu gruplar için güvenli bir lojistik üssü olduğunu ileri sürmüştür. Benzer görüşler ortaya koyan Bulgaristan eski müftüsü Nedim Gendzhev, Güneydoğu Avrupa'daki 'militan İslamcılar'ın Bosna Hersek, Makedonya ve Bulgaristan'ın Rodop Dağları arasında "köktendinci üçgen" yaratmaya çalıştıklarını iddia etmiştir (Bardos, 2014: 78). Gendzhev'e göre bu grupların amaçlarını gerçekleştirme şansları az olsa da bölgede güvenlik tehdidi oluşturmaları endişelere neden olmaktadır.

Woehrel (2010: 1), Ortadoğu, Kuzey Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya ve Batı Avrupa ile kıyaslandığında radikalizm ve terör tehdidinin Balkanlarda düşük seviyede kaldığını belirtmiştir. Bununla birlikte Woehrel'e göre, bölge ülkelerinin var olan siyasi ve sosyo-ekonomik sorunları devam ettiği müddetçe bölgede güvenlik tehdidinin artma ihtimali söz konusudur. Balkanlarda siyasi ve ekonomik istikrarın bir türlü sağlanamaması, kolluk kuvvetlerinin ve diğer kamu kurumlarının etkin şekilde çalışacak kapasitede olmaması nedeniyle bölgede yabancı savaşçılar ve radikal örgütler ile ilgili güvenlik tehlikesinin gelecekte daha kritik seviyelere ulaşması ihtimali söz konusudur.

Güvenlik tehdidinden söz edenlerin karşısında, Bosna Hersek'teki yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupların ülkede oluşturduğu kayda değer bir güvenlik tehdidinden söz etmenin mümkün olmadığını savunanlara değinilmelidir. Yabancı savaşçıların katıldıkları çatışmalardan sonra ülkelere dönmelerinin bu ülkelerde güvenlik tehdidi olarak algılanmasını ele alan Malet (2015), bu konuda ortaya çıkan güvenlik tehdidinin istatistikler tarafından doğrulanmadığını ifade etmiştir. Yazar, yabancı savaşçıların büyük bir kısmının ülkelere döndükten sonra terör eylemlerine veya herhangi bir silahlı eyleme karışmadığını, sadece çok ufak bir kısmının ülkeleri için güvenlik tehdidi oluşturduğunu iddia etmiştir.

Sadowksi'nin (1995: 10) aktardığına göre, 1990'lardaki savaş döneminde bazı Sırp milliyetçileri, Boşnak Müslümanların İran tipi bir 'radikal İslam cumhuriyeti' kurma amacı taşıdıklarını iddia etmiştir. Buna iddiaya göre, Müslümanlar Bosna'da Sırlara karşı bir kutsal savaş yürütmektedir ve eğer bu savaşta başarılı olurlarsa Bosna'da Avrupa'nın diğer bölgelerini de tehdit edecek, Müslüman olmayanlara zulmedilen bir radikal devlet kurulacaktır. Avrupa devletlerinden kimi politikacılar da benzer endişeleri taşımışlardır. Örneğin bu dönemde Fransa'da bazı Gaullist liderler Bosna Hersek'e atıfla, Balkanların ortasında bir "Gazze Şeridi" oluşmasından duydukları endişeyi ifade etmişlerdir. Bosna ile ilgili bu dönemde Avrupa'da yaygın olan bir diğer endişe de, Avrupa'nın ortasında kurulacak bir Müslüman devleti'nin zamanla 'radikal İslam' politikalarına kayma ihtimali olmuştur. Fakat Sadowski'ye göre Avrupa devletlerinin ve genel anlamda Batı'nın bu dönemdeki endişeleri, Boşnakların kendine özgü kimlikleri ihmal edilerek Ortadoğu'daki tecrübeler üzerinden Bosna Hersek'in ele alınmasından kaynaklanmış, ülkeyi bu şekilde Ortadoğu dinamikleri ile değerlendirmek yanıltıcı bir sonuca varılmasına neden olmuştur.

Lederer (2005: 14), Bosna Hersek'te savaşı bitiren Dayton Antlaşması sonrasında ülkeyi terketmeyen yabancı savaşçılara dikkat çekenlerin, bu savaşçılar üzerinden Balkanlarda 'İslami radikalizm' tehlikesini gündeme getirdiklerini belirtmiştir. Fakat Lederer (2005: 3-4), 1992-1995 döneminde Bosna Savaşı'na katılan yabancı savaşçıların büyük çoğunluğunun savaş sonrasında ülkeyi terk ettiklerini, Bosna Hersek'te kalıp buraya yerleşen yabancı savaşçıların ise genellikle

gençler olmak üzere yerel halkın sadece ufak bir kısmını etkileyebildiğini ileri sürmüştür. Lederer (2005: 14) ayrıca, Bosna Hersek hükümeti tarafından yabancı savaşçılara dağıtılan pasaportların artık kullanılamaz halde olduğunu, savaş döneminde ülkede faaliyet gösteren İran ve Suudi Arabistan menşeli grupların günümüzde ilgisini başka bölgelere çevirdiğini ve bu nedenle bu konular üzerinden güvenlik endişeleri ileri sürmenin abartılı bir tepki olduğunu iddia etmiştir.

Öktem (2010: 2-4), 11 Eylül saldırılarının ardından Balkanlarda 'radikal İslam' tehdidi ve El-Kaide'nin Balkanlara nüfuz etmesi ile ilgili çalışmaların⁵ ortaya konulduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmaların akademik bir üsluptan ve teorik altyapıdan uzak olduğunu, daha çok ABD'nin 'teröre karşı savaş' (war on terror) perspektifi ve Batı medyasındaki popüler tartışmaların etkisinde kalınarak kaleme alındığını ileri sürmüştür. Öktem'e göre (2010: 18) Balkanlarda 'İslami radikalizm', 'Selefizim', 'Vehhabizm', 'militan cihatçılık', 'tekfircilik' gibi konular üzerine yapılan söz konusu çalışmalar ve tartışmalarda ileri sürülen görüşlerin aksine, bölgede radikalleşme sorunu oldukça marjinal kalmaktadır. Bir başka deyişle söz konusu sorun Balkanlarda mücadele edilebilir/yönetilebilir (manageable) bir düzeydedir. Güvenlik tehdidi olarak görülen az sayıdaki 'potansiyel' radikal grupların büyük bir kısmı savaş döneminden sonra silahlı mücadeleyi bırakmış ve muhafazakâr, toplumdan izole bir hayat tarzını benimsemiştir. Üstelik bu gruplar istihbarat servisleri tarafından sıkı bir şekilde gözlemlenmektedir.

Öktem (2010: 18) ayrıca, Bosna Savaşına katılan yabancı savaşçılar üzerine yapılan çalışmalarda sadece Müslüman yabancı savaşçılara odaklanılıp Sırp'ların saflarında savaşmaya gelen ve Müslümanlara karşı savaş suçları işleyen Hristiyan yabancı savaşçıların görmezden gelinmesini çifte standart olarak değerlendirmiştir. Nitekim Bosna Savaşında Ortodoks kimliği üzerinden harekete geçen ve başta Rusya ve Yunanistan olmak üzere Ukrayna, Belarus ve Romanya gibi ülkelerden Sırp'ların yanında savaşmaya gelen yabancı savaşçılara (Baştuğ, 2017) pek fazla değinilmemesi, Öktem'in bu eleştirisini destekler niteliktedir.

Türkiye'nin Balkanlardaki faaliyetlerinin, önemli bir güvenlik tehdidi olarak ortaya konulan radikalleşme tehlikesini engelleyen rolüne değinen Öktem (2010: 4), Türkiye'nin Balkanlarda dış politikası, yumuşak güç unsurları ve bölgedeki Müslüman gruplarla bağlantıları ile önemli bir aktör olarak ön plana çıktığını, böylece 1990'larda bölgede adından söz edilir olan Vehhabi etkisinin yerini Türkiye'nin doldurduğunu ileri sürmüştür. Öktem'e göre (2010: 22) bölgede, geleneksel İslam anlayışına ve kurumlarına, bir başka deyişle bölgeye Osmanlı Devleti döneminden miras kalan Hanefi-Maturidi İslam anlayışına karşı olan ve İslam'ın farklı bir yorumunu bölgede etkin kılmak isteyen Vehhabi/Selefi gruplar Türkiye'nin bölgeye etkin bir şekilde dönmesiyle etkilerini kaybetmişlerdir ve muhtemelen gelecekte de etkili olamayacaklardır. Bölgenin Müslüman halkları genel itibarıyla, Türkiye'nin politikalarıyla desteklediği, Osmanlı'dan miras kalan geleneksel İslam anlayışını benimsemiş bulunmaktadır. Buna ek olarak, Boşnakların Müslüman kimliği ile Avrupalı kimliğini bir arada taşınmaktan memnuniyet duyduğu, kendilerini Avrupalı Müslümanlar olarak tanımladıkları görülmektedir. Tüm bu etkenler, Boşnak Müslümanlığının genel anlamda Selefi/Vehhabi anlayıştan uzak bir yerde konumlandığını göstermektedir.

Balkanlarda TİKA'nın yürüttüğü altyapı çalışmaları, tarımsal üretimi geliştirmeye yönelik projeler, camilerin ve diğer mimari eserlerin restore edilmesi ve yenilerinin yapılması gibi faaliyetlere dikkat çeken Öktem (2010: 29), TİKA ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumları aracılığıyla

⁵ Öktem (2010: 3) bu çalışmalara; John Schindler'in 2007 yılında çıkan "Unholy Terror. Bosnia, Al-Qaida and the Rise of Global Jihad" adlı kitabını, Evan Kohlman'ın 2004 tarihli "Al-Qaida's Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network" kitabını, Lorenzo Vidino'nun 2006 yılında yayınlanan "Al Qaeda in Europe: the New Battleground of International Jihad" adlı kitabını ve Christopher Deliso'nun 2007 tarihli "The Coming Balkan Caliphate: the Threat of Islam to Europe and the West" isimli kitabını örnek göstermiştir.

Türkiye'nin bölgedeki Osmanlı mirası geleneksel İslam yorumunu desteklediğini ifade etmiştir. Suudi Arabistan ve diğer bazı Arap ülkelerinin savaşta tahrip olmuş Osmanlı mirası camileri Vehhabi anlayışına göre restore ettikleri ve yeni Vehhabi camileri ve dini yapılar inşa ettikleri hesaba katıldığında, Türkiye'nin bu faaliyetleri daha çok önem kazanmaktadır (Öktem, 2010: 20). Benzer şekilde Ekinci (2017: 12) de Türkiye'nin bölgede yürütmekte olduğu dini eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri ile Balkan ülkelerinde ortaya çıkan/çıkarılabilecek aşırılık eğilimlerini engelleyen bir aktör olduğunu öne sürmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncülüğünde yürütülen ve TİKA tarafından desteklenen dini hizmetlerin sağlanması, camii restorasyonları, eğitim bursları gibi faaliyetler sayesinde bölgede özellikle din alanında Türkiye'nin etkinliği artarken, Vehhabi/Selefi kurum ve grupların etkileri azalmaktadır (Öktem, 2010: 32-34).

Ross Solberg (2007), 1990'lardan beri Batı Balkanlarda etkinlik kurmaya çalışan "neo-Selefi" ve Vehhabi gruplarla ilgili çalışmaların ortaya konulduğunu fakat Türkiye'nin bölgedeki dini ve kültürel faaliyetlerinin yeteri kadar ele alınmadığını ileri sürmüştür. Ekinci (2017) ve Öktem (2010) ile benzer görüşleri taşıyan Ross Solberg'e (2007) göre, Türkiye Balkanlarda özellikle TİKA ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kuruluşlar, bunun yanında Sufi cemaatler ve İslami sivil toplum örgütleri aracılığıyla bölgenin geleneksel İslam anlayışı olan Türk-İslam geleneğini yaşatmaya yönelik faaliyetler yürütmektedir. Türkiye'nin Balkanlardaki ve Bosna Hersek özelindeki bu faaliyetleri yerel halk tarafından memnuniyetle karşılanmakta ve bölgede yayılmaya çalışan "neo-Selefi" ve Vehhabi grupların aksine bölge Müslümanlarının dini kimliği ile uyumaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin resmi kurumları, sivil toplum örgütleri ve cemaatleri aracılığıyla Bosna Hersek 'te ülkeye savaş döneminde gelen "neo-Selefi" ve Vehhabi grupların yerini alması, ülkede radikalleşme tehlikesini büyük oranda ortadan kaldırmaktadır (Tabak ve Bozkurt, 2022).

BOŞNAK KİMLİĞİNE 'YABANCI' BİR UNSUR OLAN YABANCI SAVAŞÇILAR VE SELEFİ/VEHHABİ KİMLİĞİ

Yabancı savaşçıların çatışmalara katıldığı bölgelere başarılı bir şekilde nüfuz edebilmesi, yerel direniş unsurları ile kurdukları bağlara ve bölge halkı ile uyumlarına bağlıdır. Bölge halkı ile iyi ilişkiler kurabilen ve sıkı bağlar oluşturabilen yabancı savaşçı hareketleri söz konusu bölgeye nüfuz edebilmektedir (Moore ve Tumelty, 2008: 413). Bu nedenle, 1990'larda savaş döneminde Bosna Hersek 'e gelen yabancı savaşçıların ve El-Kaide gibi çeşitli terör örgütlerinin bölgeye etkili şekilde nüfuz edememesinde, yerel unsurlar ile kimlik bağlamında uyumunun payı büyüktür. Bununla birlikte, savaşın ağır şartları altında Boşnak toplumunun gelecek yardımlara muhtaç bir durumda olması, söz konusu yabancı savaşçıların ve bunların yanında çeşitli Selefi/Vehhabi grupların geçici bir dönem için de olsa Bosna Hersek 'te kısmi bir nüfuz alanı oluşturmaya neden olmuştur.

Bosna Savaşı'nda yaşanan katliamlar, işkenceler, tecavüzler, soykırım vb. olaylar Vehhabi/Selefi görüşteki yabancı savaşçıların çaresiz ve yardıma muhtaç Bosna halkının yanında bölgedeki savaşa dahil olmasını kolaylaştırmıştır. Bu gruplar, Körfez ülkelerinin de desteğini arkalarına alarak savaş döneminin zor şartlarında ve savaş sonrasındaki toparlanma aşamasında oluşan fırsattan yararlanarak kendi dini yorumlarını ülkede yaymak istemişlerdir. Bu dönemde, yıkıcı bir savaşı henüz yeni atlatmış olan ve sosyo-ekonomik olarak zor şartlar ile mücadele eden Boşnak halkı Körfez ülkelerinin ekonomik yardım, savaşın tahribatını giderme, restorasyon, yeni camiler inşa etme gibi faaliyetlerini kabul etmiştir. Fakat 1990'larda ülkenin geçirdiği zor dönemde etkisini artıran Vehhabi/Selefi kuruluşlar, 2000'li yıllarla birlikte ABD'nin bölgede El-Kaide yapılanması oluşmasına yönelik uygulamaya başladığı tedbirler ile ve daha önemlisi Türkiye'nin önemli bir aktör olarak bölgede etkinliğini artırmasıyla etkinliklerini kaybetmişlerdir. Bununla birlikte, bölgede Vehhabi/Selefi etkisi ve bunlarla bağlantılı radikal dini yorumlar şartların en çok zorlaştığı dönemlerde bile geleneksel İslam kimliğinin yerini alamamıştır. Boşnaklar bu zor dönemlerde dahi

yardımları hoş karşılamış fakat bu yardımların arkasından gelen endoktrinasyon faaliyetlerine karşı çıkmıştır (Öktem, 2010: 21; 43).

Malet (2010: 114), yabancı savaşçıların genellikle ortaya çıkan çatışmadan kendi imkanları ile galip gelemeyecek durumda olan ülkelere yöneldiğini ileri sürmektedir. Bu durumun en çarpıcı örneklerinden birisi Bosna Savaşı'nda yaşanmış, Yugoslavya'dan kalma güçlü bir ordu ile çarpışan silahsız bir halk olan Boşnaklar, BM kararı ile uygulanan silah ambargosu ile iyice çaresiz kalınca yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar Boşnaklara yardım etme amacıyla/bahanesiyle ülkeye nüfuz etmeye başlamışlardır. Böylece kriz anında Boşnak toplumu için ortaya çıkan maddi ihtiyaçların uluslararası toplum tarafından karşılanmadığı ve bu ihtiyaçları karşılayacak iç mekanizmaların yetersiz olduğu Bosna Hersek 'te, yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplara kapılar açılmıştır. Woehrel'e (2010: 3) göre, savaş döneminde BM Güvenlik Konseyi kararı ile Yugoslavya'ya uygulanan silah ambargosu nedeniyle Boşnakların söz konusu yabancı savaşçıların yardımını kabul etmekten başka çaresi kalmamıştır. Bu dönemde sadece yabancı savaşçıların değil, çoğu Suudi Arabistan menşeli çeşitli kuruluşların da Boşnak Müslümanlara yardımı söz konusu olmuştur. Woehrel, bu kuruluşların ülkede El-Kaide örgütünün faaliyetleri için bir maske işlevi gördüğünü iddia etmiştir. Böylece söz konusu kuruluşlar, Bosna Hersek 'e yardım ulaştırırken aynı zamanda kendi İslam anlayışını da ülkede yaymak üzere faaliyet göstermiş, hatta Woehrel'in iddialarına göre kimi kuruluşlar El-Kaide gibi terör örgütleri ile iş birliği içerisinde hareket etmiştir.

Bu noktada önemli bir hatırlatma yapmak yerinde olacaktır. Her ne kadar Müslüman Boşnak toplumu savaş döneminde çok zor şartlar altında varoluş mücadelesi vermek zorunda kalsa da dünyanın çeşitli yerlerinden yabancı savaşçıların Bosna Savaşı'na katılması Boşnakların bu yöndeki bir çağrısıyla olmamıştır. Bu nedenle söz konusu yabancı savaşçı hareketinden ve bu gruplar arasında adı terör ile anılan kişilerin bulunmasından ulusal bir kurtuluş mücadelesi veren Boşnakları sorumlu tutmak mümkün değildir (Lederer, 2005: 3). Yukarıda belirtilen şartlarda sadece radikal grupların değil, Müslüman dünyanın neredeyse tümünün ilgisini çeken Bosna Savaşı'na yabancı savaşçıların katılımı Boşnakların kontrolü dışında gelişmiştir.

Yine bu yabancı savaşçıların bazıları tarafından ortaya konulan davranışlar da Boşnakların kontrolü dışında gelişmiş ve Boşnak yetkililerin ve toplumunun tepkisini çekmiştir. Bu duruma örnek vermek gerekirse, Bosna Savaşı'na katılan kimi yabancı savaşçıların kendilerine saldırmayan sivilleri hedef almak, masum insanları öldürmek, yağmacılık, şiddet gibi eylemlerde bulunması, savaşta Boşnakların elini zayıflatan bir etkiye sahip olmuştur. Bosna Hersek Ordusu'nun tüm engelleme çabalarına karşın gerçekleştirilen bu eylemler, uluslararası toplum nezdinde Boşnak Müslümanların savaşta saldıran değil mağdur taraf olduğu tezlerini zedelemiştir. Bu nedenle Boşnaklar yabancı savaşçıları bölgedeki Müslümanların çıkarları aleyhine hareket etmekle suçlamış, bu eylemler nedeniyle Boşnakları 'Avrupa'nın ortasında bir köktendinci devlet kurmak isteyen fanatik barbarlar' olarak göstermek isteyen Sırp propagandasına malzeme sağladıklarını öne sürmüşlerdir (Mitchell, 2008, 822).

Yabancı savaşçıların yoğun şekilde dâhil olduğu Afganistan, Bosna, Çeçenistan, Suriye, Irak savaşlarının ortak noktası, Müslümanların bir dış tehdide karşı varoluş mücadelesi vermesidir (Hegghammer, 2011: 73). Söz konusu dış tehdit farklı bir dini gruptan geldiği için sözü edilen varoluş mücadelesi kimlik temelinde gerçekleşmektedir. Müslümanların katledildiği, kadınların tecavüze uğradığı, camiler gibi Müslüman kimliğinin sembollerinin tahrip edildiği, kısacası Müslüman kimliğinin saldırıya uğradığı bir ortamda, yabancı savaşçılar ortak kimlik (Müslümanlık) faktörü ile harekete geçip söz konusu bölgelerdeki çatışmalara dâhil olmuştur. Bölgeye gelen yabancı savaşçılar veya daha genel bir ifade ile yabancı unsurların savaşta zulüm gören bölge Müslümanları için kardeşlerimiz, çocuklarımız, annelerimiz gibi ifadeler kullanmaları kimlik temelli yakınlık algısının örnekleridir. Fakat Bosna Hersek örneğinde görüldüğü üzere, her ne kadar ortak kimlik faktörü söz

konusu unsurları harekete geçirirse de bir sonraki aşamada bu unsurların Müslümanlık anlayışları ile bölge halkının Müslümanlık anlayışı arasındaki farklılık, bu kez Müslüman kimliği içerisinde yeni bir uyuşmazlık ortaya çıkarmıştır. Böylece savaş ve diğer kriz anlarında bölgeye gelen yabancı unsurlar, bölgenin Müslüman toplumuna kendi kimliklerini benimsetmeye çalışmışlardır. Zamanla, Boşnak Müslümanlar bu durumdan rahatsızlık duymaya başlamıştır. Bu durum Bosnalı Müslümanların kimliğinde yer edinmiş olan geleneksel İslam kimliği ile daha sonradan bölgede varlık göstermeye başlayan İslam anlayışı arasındaki bir kimlik çatışmasını gözler önüne sermiştir.

Bosna Hersek 'in savaş dönemiyle birlikte tanıştığı yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar, Boşnak Müslümanların büyük çoğunluğunun benimsemiş olduğu geleneksel İslam anlayışını İslam'dan sapma olarak görmekte ve benimsedikleri ulus-ötesi dini kimliği Batı yaşıntısı ve değerlerine olduğu kadar söz konusu geleneksel İslam kimliğine de alternatif olarak sunmaktadır (Malet, 2010: 109). Bu gruplar, Osmanlı'dan miras kalan din algısı nedeniyle kendi İslam yorumlarına uzak bir tutum sergileyen Boşnak Müslümanları saflarına çekebilmek için Osmanlı'nın miras bıraktığı din anlayışını İslam'ın özünden uzaklaşmış bir dini anlayış olarak göstermek istemektedir. Bu nedenle söz konusu gruplar, ülkenin geleneksel İslam anlayışına sahip, İslam'ın tasavvuf yorumunu benimsemiş kesim ile bir anlaşmazlık içerisine girmiş, ülkede Osmanlı'dan miras kalan din algısına, kültürüne ve hatta mimarisine karşı propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir (Peker, 2011). Bu bağlamda söz konusu grupların 'şirk' olarak yorumlayıp mezar taşlarını yıkmaları, Osmanlı mimari geleneğinin aksine Vehhabi inanışına uygun tarzda camiler inşa etmeleri, ülkedeki tasavvuf ekollerine, bunun yanında kadın hak ve özgürlüklerine karşı Boşnakların benimsediğinden farklı bir anlayışa sahip olmaları, Boşnak Müslümanların tepkisini çekmiştir (Lederer, 2005: 15).

Peker (2011), Bosna Hersek 'te faaliyet gösteren Selefi/Vehhabi gruplar ile ülkenin özellikle şehirli Müslüman elitleri arasında bir gerilim bulunduğunu belirtmiştir. Peker söz konusu gerilimin sebeplerini, Selefi/Vehhabi grupların sert dini yorumlarının Osmanlı'nın din anlayışını benimseyen Boşnakların ılımlı ve barışçıl İslam yorumlarına uzak olması ve Boşnak Müslümanların Selefi/Vehhabi İslam yorumunu benimseyen kişilerin ve örgütlerin gerçekleştirdiği silahlı eylemleri meşru görmemeleri olarak sıralamıştır. Bu nedenle Peker, söz konusu İslam yorumunun Bosna Hersek 'te yönetici elitler ve genel itibarıyla halk tarafından benimsenmediğini iddia etmiştir. Özetle, savaş döneminde ülkeye nüfuz etmeye başlayan ve savaş sonrasında da yardım kuruluşları, sivil toplum örgütleri gibi kurumlar aracılığıyla ülkede kendi İslam anlayışını yaymaya çalışan gruplar bu çabalarında başarısız olmuşlardır (Lederer, 2005: 4).

Malet (2015), tarih boyunca ortaya çıkmış pek çok yabancı savaşçı dalgasının ortak noktalarından birisi olarak, yabancı savaşçıların katıldıkları savaşta bir süre sonra aynı saflarda savaştıkları yerel unsurlar ile uyuşmazlıklar yaşamalarına işaret etmiştir. Bu durum, yabancı savaşçı olgusunun kriz anında hızlı bir şekilde ortaya çıktığını fakat yabancı savaşçıların ülkelerinden uzakta, yabancı oldukları topraklarda savaşa katılmalarının o bölgede uzun vadeli kabul görecekleme anlamına gelmediğini gösterir niteliktedir. Yabancı savaşçılar ile yerli halk arasındaki doku uyuşmazlığı, bir başka deyişle yabancı savaşçıların ve yerel halkın dini kimliğinin birbiriyle uyumlu olmaması nedeniyle yabancı savaşçılar zamanla söz konusu ülkede istenmemeye başlamaktadır (Büyükkara, 2016: 59).

Konuyla ilgili kimlik temelli analiz ortaya koyan isimlerden olan Mitchell (2008: 821), Boşnak Müslümanların söz konusu yabancı savaşçıların dini kimliği ile uyuşmayan, Sünni İslam anlayışının Hanefi ekolüne bağlı bir dini kimliğe sahip olduklarını ifade etmiştir. Bunun yanında, 50 yıllık Komünizm dönemi, Boşnak Müslümanlarda sekülerleşme eğilimine ve Arap Yarımadası gibi diğer İslam coğrafyalarında örnekleri görülen katı ve muhafazakâr anlayıştan oldukça farklı bir İslam yorumunun gelişmesine neden olmuştur (Petrović, 2016: 1). Bu nedenle yabancı savaşçıların dini anlayışı savaş döneminde Bosna Hersek 'e dışarıdan gelen 'ithal' bir İslam yorumu olarak kalmış ve

her ne kadar zamanla yerel unsurlardan bu anlayışı benimseyenler çıkmışsa da söz konusu İslam yorumu Boşnak Müslümanlar için halen 'yabancı' bir İslam anlayışı olmaya devam etmektedir (Orton, 2014).

1990'larda Bosna Savaşı'na katılan yabancı savaşçılar, bu savaşı istedikleri biçimde bir 'cihada' dönüştürememiştir (Mitchell, 2008: 808-809; 813). Yabancı savaşçıların öne sürdüğü 'cihadın' Bosna Hersek 'te yerel Müslüman halkta pek yankı uyandırmaması, Boşnakların büyük çoğunluğunun yabancı savaşçıların sahip olduğu cihat anlayışına yönelik olumsuz bir yaklaşımının olması bu ihtimali henüz başından ortadan kaldırmıştır (Mitchell, 2008: 825). Zira Boşnak Müslümanlar genel itibarıyla, kendilerini Sırp ya da Hırvat komşularıyla karşı karşıya getiren çatışmanın doğasını başka terimlerle algılamaktadırlar (Kepel, 2001: 275). Bununla birlikte, yabancı savaşçılar Boşnak toplumunda kendilerinden farklı bir cihat anlayışı ortaya koyan yerel unsurlar ile de uyuşmamış ve her ne kadar savaş döneminde aynı düşmana karşı mücadele vermiş olsalar da bu gruplarla aralarında bir bağlılık oluşmamıştır (Mitchell, 2008: 819). Böylece Afganistan'ın aksine Bosna Hersek 'te savaş sonrası dönemde yabancı savaşçıların ülke yönetimine ve topluma nüfuz etmesi söz konusu olmamış, bu manada El-Kaide benzeri radikal örgütlerin amaçladığı 'cihat' ülkede başarılı olmamıştır.⁶

Kepel (2001: 276), İslam devleti kurma ya da şeriat kurallarının uygulandığı bir hukuk sistemi benimseme yönünde politikalar ortaya koymayan dönemin iktidar partisi SDA'nın bu tutumuyla yabancı savaşçıların Bosna Hersek'i 'Afganistanlaştırma' umutlarının suya düşürüldüğünü ileri sürmüştür. Bunun yanında ülkedeki savaşın sona ermesinin ABD ve bir ölçüde Batı Avrupa aracılığıyla olması, Bosna Hersek 'i Batı dünyasına yakınlaştırmış, bu durum yabancı savaşçıların ülkede istenmeyen gruplar konumuna getirmiştir.

Bosna Hersek Müslümanları için yabancı savaşçılar nasıl yabancı bir kimlik özelliğine sahipseler, bu gruplar için de Boşnak Müslümanlar yabancı bir kimliğe sahiptir. Nitekim bölgeye yabancı savaşçı olarak gelen kimi Afgan-Araplar arasında, burada ne kadar Müslümanın yaşadığı ve İslam'ın buraya nasıl geldiğini dahi bilmeyenler söz konusu olmuştur (Kohlmann, 2004: 18). Yabancı savaşçıların bir kısmı, savaşın başlamasıyla birlikte, Müslüman bir Avrupa ülkesi olan Bosna Hersek hakkında pek az fikre sahip olarak ülkenin yolunu tutmuştur. Kısacası, Boşnakların ve Bosna Hersek devletinin kimliği söz konusu yabancı savaşçılara uzak olması gibi, yabancı savaşçılar da Bosna Hersek ve Boşnak toplumuna oldukça 'yabancı' unsurlardır (Kepel, 2001: 286). Böylece Bosna Savaşı döneminde birbirlerinden oldukça farklı kimliklere sahip iki topluluk karşı karşıya gelmiş, savaş sonrası dönemde bu kimliklerin birbirleri ile uyuşmaması sonucu yabancı savaşçıların bölgedeki etkinliği azalmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada Boşnakların ve Bosna Hersek Devleti'nin ülkedeki yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupların etkisine ne derece açık olduğu ve bu çerçevede ortaya konulan güvenlik temelli tartışmalar ele alınmıştır. Bosna Savaşı döneminde ülkeye gelen yabancı savaşçıların Arap Baharı sonrası dönemde Bosna Hersek'te radikalleşme eğilimleri oluşturup bir güvenlik riski yaratması endişesi, Bosna Hersek 'in ve Boşnak toplumunun İslami kimliğine yakından bakılarak analiz edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Boşnak toplumunun kimlik bağlamında yabancı savaşçılar

⁶ Bu noktada yabancı savaşçıların Afganistan'a nüfuz edebilmesinde tek belirleyici etkenin kimlik olmadığı belirtilmelidir. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir vekalet savaşının yaşandığı ve bulunduğu bölge itibarıyla bu devletlerin ve diğer önemli bölgesel güçlerin nüfuz mücadelesi verdiği Afganistan'da yıllar süren çatışma ve kriz ortamı ve söz konusu devletlerin jeopolitik çıkar mücadelesi yabancı savaşçıların ülkeye nüfuz edebilmesini kolaylaştıran bir ortam oluşturmuştur. Afgan toplumu da tıpkı Boşnaklar gibi bir zamanlar kimlik bağlamında yabancı savaşçıların nüfuz etmekte zorlanacağı bir durumdayken iç politika ve dış politikada oluşan şartlar zamanla Afgan kimliğinin dönüşmesine neden olmuştur.

ve Selefi/Vehhabi gruplardan oldukça farklı olması, hatta bu grupların kimliklerinin Boşnak kimliği ile çatışır bir pozisyonda olması, yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların Bosna Hersek 'te 'yabancı' bir unsur olarak kalmasına, bu grupların az sayıdaki istisna haricinde Boşnak toplumunda karşılık bulamamasına neden olduğu sonucuna varılmıştır. Kimlik faktörü hesaba katıldığında, Boşnakların yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar ile iş birliği geliştirme ve bu gruplarla kaynaşma yönünde bir davranış tercihinde bulunmayacağı söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'i fethiyle birlikte başlayan İslamlaşma süreciyle birlikte Osmanlı tipi, tasavvuf temelli ve Hanefi-Maturidi ekolüne bağlı bir İslam kimliği edinen Boşnaklar, bu kimliklerini günümüzde de büyük ölçüde korumaktadırlar. Bunun yanında, coğrafi konum olarak Avrupa'nın içerisinde bulunan Bosna Hersek'te gerek siyasi elitlerin gerekse Boşnak toplumunun Batılılaşma yanlısı bir eğilime sahip olması, Boşnak Müslümanların kendilerini aynı zamanda Avrupalı kimliği ile tanımlaması, Batılılaşma ve genel anlamda Batı değerlerine oldukça mesafeli yaklaşan, hatta Batılılaşmayı mücadele edilmesi gereken sorunlar olarak gören Selefi/Vehhabi düşüncenin Bosna Hersek 'te yaygınlık kazanamayacağını ortaya koymaktadır. Bosna Hersek'in devlet kimliği ve toplumsal kimliği incelendiğinde, söz konusu güvenlik tartışmalarına konu olan yabancı savaşçıların sahip olduğu kimlik özelliklerinin Bosna Hersek'te kabul görmediği, Boşnak kimliği ile yabancı savaşçı kimliğinin uyuşmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada yabancı savaşçıların Boşnak toplumuna nüfuz ederek bir güvenlik tehdidi haline gelmesi söz konusu kimlik uyuşmazlığı nedeniyle uzak bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir.

Yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar Bosna Hersek'e, ülkenin devlet ve toplum bazında büyük bir krizin içine girdiği savaş döneminde gelmiştir. Bu grupların savaş döneminde ülkeye nüfuz etmesi Boşnak toplumunun kimlik özellikleri ile açıklanamayacak istisnai bir duruma işaret etmektedir. Zira bu dönemde Boşnaklar söz konusu kimlik özelliklerini doğrular şekilde Batı dünyasından yardım beklemiş, demokratik Batı dünyasının 21.yüzyılda Avrupa'nın ortasında kendilerinin katledilmesine izin vermeyeceğini düşünmüş, fakat Batı dünyası Boşnakların beklentilerini boşa çıkararak krizi çözmekte isteksiz ve başarısız olmuştur. Oluşan bu konjonktürde Boşnaklar, kimliklerinden ziyade kriz anındaki çaresizlik nedeniyle kendilerine gelecek her türlü yardıma açık bir tutum sergilemek zorunda kalmıştır. Böylece perde arkasında başka amaçları olup olmadığı sorgulanmaksızın bu dönemde ülkeye gelen yabancı savaşçılara ve Selefi/Vehhabi gruplara kapılar açılmıştır.

Boşnakların 1990'larda savaş döneminde tanıştıkları, ülkeye 'ithal olarak' gelen yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların sahip olduğu kimlik özellikleri, Boşnak toplumunun kimliğinden oldukça farklı özelliklere sahiptir. Bu nedenle Boşnakların Müslümanlığı benimsemeye başladıkları 15.yüzyıldan beri korudukları köklü İslam kimliğinin yerini Boşnakların 1990'lar gibi oldukça geç bir tarihte tanıştığı söz konusu yabancı savaşçı ve Selefi/Vehhabi kimliğine bırakmasını beklemek güçtür. Birbirleriyle uyuşmayan bu iki kimlik özelliğinin Boşnaklarda bir arada var olması düşünülemeyeceğinden, Boşnakların geleneksel İslam kimliğinin ülkede yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların sahip olduğu kimliğin yayılmasına izin vermeyeceği yorumu yapılabilir.

Bosna Hersek 'in tarihsel ve kültürel pek çok ortak noktaya ve ortak kimlik özelliklerine sahip olduğu Türkiye ile yakın ilişkileri, radikalizmin Bosna Hersek 'te etkili olmasını engelleyen bir başka faktördür. Türkiye'nin Diyanet İşleri Başkanlığı ve TİKA gibi kurumları aracılığıyla Bosna Hersek'te faaliyet göstermesi, ülkede Osmanlı'dan miras kalan geleneksel Hanefi-Maturidi ve tasavvufi İslam anlayışının yaşatılmasına katkı sağlamaktadır. Çeşitli Vehhabi kuruluşların Bosna Hersek 'teki gençlere Arap ülkelerinde dini eğitim görme imkânı sunup söz konusu gençlerin Vehhabi ideolojisini benimseyip ülkelerine dönmelerini hedeflemesi karşısında, Türkiye de Diyanet İşleri Başkanlığı ve TİKA gibi kurumları aracılığıyla ve Türkiye'den gelip bölgede faaliyet yürüten çeşitli cemaatler aracılığıyla Boşnak gençlere çeşitli burs ve eğitim imkanları sunmaktadır. Böylece bu gençler

Türkiye’de ya da Bosna Hersek ’te bölgenin geleneksel İslam anlayışına uygun bir eğitim alıp Boşnakların bu kimliğini yaşatan din alimleri olarak yetişmektedirler. Özetle, Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki yakın ilişkiler ve Türkiye’nin Bosna Hersek’te resmi kurumları ve cemaatler gibi sivil toplum organları aracılığıyla yürüttüğü faaliyetler, yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların dini ve siyasi ideolojisinin ülkeye nüfuz etmesini engelleyen faktörlerdendir.

Son olarak, Boşnak Müslümanların günümüzdeki kimlik özelliklerini hatırd tutmakla birlikte, Kimliklerin değişmez/sabit veriler olarak kabul edilemeyeceğini vurgulamak gereklidir. Buna göre, Bosna Hersek Devleti’nin ve Boşnak toplumunun günümüzde sahip olduğu kimliğin gelecekte değişime uğramadan aynı şekilde kalacağını iddia etmek mümkün değildir. Bunun en çarpıcı örneği Afganistan’da görülmüştür. Bir zamanlar Bosna Hersek’tekine benzer tasavvufi bir İslam anlayışının yaygın olduğu Afganistan, yıllar süren kargaşa ve savaş dönemlerinden sonra yabancı savaşçıların bölgeye getirdiği Selefi/Vehhabi anlayışın toplum tarafından da önemli oranda benimsendiği bir ülke haline gelmiştir. Bosna Hersek’te 1990’larda yaşanan savaş ve kargaşa dönemine rağmen benzer bir durum ortaya çıkmamış, savaş döneminde yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplarla birlikte ülkeye gelen ve Boşnak toplumunun kimliğine uymayan farklı İslam yorumları ülkede kabul görmemiştir. Fakat bu durumun, Bosna Hersek ve Boşnak toplumu için gelecekte de tamamen aynı kalacağını iddia etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, kimlikler her ne kadar değişmez veriler olmasalar da değişimleri kolay gerçekleşmemektedir. Nitekim Boşnak toplumunun kimlik özelliklerinin Osmanlı Devleti dönemi öncesine kadar dayanan derin köklere sahip olması, bu kimlik özelliklerinin sağlam temellerini ve değişime karşı dayanıklılığını gösterir niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Azinović, V., & Jusić, M. (2015). *The lure of the Syrian war: the foreign fighters' Bosnian contingent*. Sarajevo: Atlantic Initiative.
- Büyükkara, M. A. (2016). Ahrar-Aksa çatışması vesilesiyle yabancı savaşçıları yeniden konuşmak. *Ortadoğu Analiz*, 8(77), 59–62.
- Dalar, M. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in geleceği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(16), 91–123.
- Deliso, C. (2007). *The Coming Balkan Caliphate: the threat of radical Islam to Europe and the West*. Westport: Praeger Security International.
- Delong-Bas, N. J. (2008). *Wahhabi Islam: from revival and reform to global jihad*. New York: Oxford University Press.
- Dzidic, D. (2016). Bosnia 'failing to share terror threat intelligence'. İçinde *Balkan Jihadists: The Radicalisation and Recruitment of Fighters in Syria and Iraq*. Sarajevo: BIRN (Balkan Investigative Reporting Network).
- Ekinci, M. U. (2017). *Türkiye – Balkanlar ilişkileri*. İstanbul: SETA.
- EUROPOL (2023). *European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT)*. <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/European%20Union%20Terrorism%20Situation%20and%20Trend%20report%202023.pdf>
- Hegghammer, T. (2011). The rise of Muslim foreign fighters: Islam and the globalization of jihad. *International Security*, 35(3), 53–94.
- Holman, T. (2014). Foreign fighters from the Western Balkans in Syria. *Combating Terrorism Center (CTC) Sentinel*, 7(6), 8–13.
- Independent Balkan News Agency. (2014). *Sixteen suspects arrested in anti-terrorist operation in Bosnia and Herzegovina*. <http://www.balkan.eu.com/sixteen-suspects-arrested-anti-terrorist-operation-bosnia-herzegovina/>
- İzzetbegović, A. (2014). *Tarihe tanıklığım* (A. Erkilet, A. Demirhan & H. Öz, Çev.). İstanbul: Klasik.
- Jukic, E. M. (2014). *Bosnia steps up crackdown on Islamic militants*. <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-steps-up-crackdown-on-islamic-militants>
- Kepel, G. (2001). *Cihat: İslamcılığın yükselişi ve gerilemesi* (H. Bayrı, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Kohlmann, E. (2004). *Al-Qaida's jihad in Europe: the Afghan-Bosnian Network*. Oxford: Berg Publishers.
- Lederer, G. (2005). *Countering Islamist radicals in Eastern Europe*. CSRC discussion paper (05/42). <https://www.investigativeproject.org/documents/testimony/33.pdf>
- Malet, D. (2015). *What does the evidence tell us about the impact of foreign fighters on homegrown radicalization?* *Radicalization Research*. <http://www.radicalisationresearch.org/debate/malet-foreign-fighters-home-grown-radicalization/>
- Malet, D. (2010). Why foreign fighters? Historical perspectives and solutions. *Orbis*, 54(1), 97–114.
- Mendelsohn, B. (2011). Foreign fighters: Recent trends. *Orbis*, 55(2), 189–202.
- Mejdini, F., Ristic, M., Dzidic, D., Qafmolla, E., Marusic, S. J., & Zaba, N. (2017). *Balkan jihadi warriors remain safe on the net*. <http://www.balkaninsight.com/en/article/balkan-jihadi-warriors-remain-safe-on-the-netj-01-27-2017>

- Mitchell, J. (2008). The contradictory effects of ideology on jihadist war-fighting: The Bosnia precedent. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31(9), 808–828.
- Moore, C., & Tumelty, P. (2008). Foreign fighters and the case of Chechnya: A critical assessment. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31(5), 412–433.
- Mulholland, R. (2016). *Muslim radicals in mountain villages spark fears in Bosnia*. <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/04/30/muslim-radicals-in-mountain-villages-spark-fears-in-bosnia/>
- Omerdic, S. (2018). 21. asırda Bosna Hersek'te İslami gündem. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, (9), 115–134.
- Orton, K. (2014). *The Balkan front of the jihad in the Fertile Crescent*. <https://kyleorton1991.wordpress.com/2014/10/14/the-balkan-front-of-the-jihad-in-the-fertile-crescent/>
- Öktem, K. (2010). *New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey's return to the Muslim Balkans*. European Studies Centre, University of Oxford.
- Peker, A. F. (2011). Bosna'daki ABD elçiliği saldırısı Vahhabi eylemi mi? <http://www.usasabah.com/Guncel/2011/10/29/bosnadaki-abd-elciligi-saldirisi-vahhabi-eylemi-mi>
- Penketh, A. (2014). *French suspect in Brussels Jewish museum attack spent year in Syria*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/01/french-suspect-brussels-jewish-museum-attack-syria>
- Petrović, P. (2016). *Islamic radicalism in the Balkans*. European Union Institute for Security Studies (EUISS).
- Ruvic, D. (2015). *Islamic State flags appear, then disappear, in Bosnian village*. <http://www.reuters.com/article/us-bosnia-islamicstate-idUSKBN0L920720150205>
- Ross Solberg, A. (2007). The role of Turkish Islamic networks in the Western Balkans. *Südosteuropa*, 55(4), 429–462.
- Roy, O. (2003). *Küreselleşen İslam* (H. Bayrı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sadowski, Y. M. (1995). Bosnia's Muslims: A fundamentalist threat? *The Brookings Review*, 13(1), 10–15.
- Schwartz, S. (2012). *Bosnia re-arrests top Wahhabi plotter after U.S. embassy attacked*. <http://www.weeklystandard.com/bosnia-re-arrests-top-wahhabi-plotter-after-us-embassy-attacked/article/620840?nopager=1>
- Smith, R. J. (2000). *A Bosnian Village's Terrorist Ties*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2000/03/11/a-bosnian-villages-terrorist-ties/8e467a35-c407-44a0-ab15-432a7bc7bf36/>
- Tabak, H., & Bozkurt, A. (2022). Turkish Islam and Turkey's Battle for Influence in the Western Balkans. *İçinde Turkey's Return to the Western Balkans* (ss.115-140). London: Springer.
- Telibecirovic, A., & Colakovic, S. (2016). *Saraybosna Kuşatması 1992-1996* (M. Bal, Çev.). Zenica: Vrijeme.
- The Buffalo News. (1995). *Croat teen flees terror of Bosnia boy, family trying to adjust to new life in Lackawanna*. <http://buffalonews.com/1995/07/17/croat-teen-flees-terror-of-bosnia-boy-family-trying-to-adjust-to-new-life-in-lackawanna/>

- United Nations Security Council. (1991). *Resolution 713 (S/RES/713)*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/49/IMG/NR059649.pdf?OpenElement>
- Watts, C. (2008). Foreign fighters: How are they being recruited? Two imperfect recruitment models. *Small Wars Journal*, 1–10.
- Wright, L. (2006). *The looming tower: Al-Qaeda and the road to 9/11*. New York: Alfred A. Knopf.
- Woehrel, S. (2010). *Islamic terrorism and the Balkans*. Pennsylvania: Diane Publishing.
- Yalçınkaya, H. (2015). IŞİD ve yabancı terörist savaşçılar. *Ortadoğu Analiz*, 7(66), 34–36.
- Yenigün, C., & Hacıoğlu, Ü. (2010). Bosna-Hersek: Batı'nın güvenini kaybettiği medeniyet. İçinde K. İnat, B. Duran, & M. Ataman (Ed.), *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları* (ss. 671–689). Ankara: Nobel.